

Osjećaj pripadnosti, socijalne podrške i dobrobiti u kontekstu namjere za emigracijom

Vargašević, Dorotea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:934349>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski sveučilišni jednopredmetni studij Psihologija

Dorotea Vargašević

**Osjećaj pripadnosti, socijalne podrške i dobrobiti u kontekstu
namjere za emigracijom**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Gorka Vuletić

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Diplomski sveučilišni jednopredmetni studij Psihologija

Dorotea Vargašević

**Osjećaj pripadnosti, socijalne podrške i dobrobiti u kontekstu
namjere za emigracijom**

Diplomski rad

Društvene znanosti, psihologija, opća psihologija

Mentorica: prof. dr. sc. Gorka Vuletić

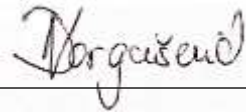
Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 29.9.2024.

Dorotea Vargašević, 0122233438

Sadržaj	
UVOD	1
Što su migracije?	1
<i>Faze migracije</i>	1
Teorije o migraciji	2
<i>Teorija potisnih i privlačnih faktora</i>	2
Donošenje odluke o migraciji	3
Namjera za emigracijom	4
<i>Teorija planiranog ponašanja</i>	5
<i>Motivacijska uloga namjere</i>	5
Podaci o emigracijama	6
<i>Aktualna emigracijska problematika u Hrvatskoj</i>	7
Sociodemografski čimbenici i emigracije	7
<i>Emigracija visokoobrazovanih</i>	8
Kolektivno samopoštovanje	10
<i>Povezanost selfa i samopoštovanja</i>	10
<i>Kolektivno samopoštovanje i namjera za emigracijom</i>	12
Društvene veze i podrška	12
<i>Individualizam i kolektivizam</i>	13
<i>Društvene veze i namjera za emigracijom</i>	13
Subjektivna dobrobit	14
<i>Osobna dobrobit i namjera za emigracijom</i>	15
<i>Nacionalna dobrobit i namjera za emigracijom</i>	16
CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	16
Cilj	16
Problemi	16
Hipoteze	17
METODA	17
Sudionici	17
Instrumenti	18
<i>Sociodemografski upitnik</i>	18
<i>Indeks osobne dobrobiti (Personal wellbeing index - PWI)</i>	18
<i>Indeks nacionalne dobrobiti (National wellbeing index - NWI)</i>	18
<i>Skala kolektivnog samopoštovanja (CSES)</i>	19
<i>Dodatna pitanja</i>	20

Postupak	20
REZULTATI	21
Testiranje normalnosti distribucije	21
Deskriptivna statistika	22
Ispitivanje povezanosti	23
Ispitivanje varijabli koje doprinose namjeri za emigracijom	25
Ispitivanje medijacijskog utjecaja	27
RASPRAVA	28
Implikacije i ograničenja istraživanja te prijedlozi za buduća istraživanja	34
ZAKLJUČAK	36
LITERATURA	36

Osjećaj pripadnosti, socijalne podrške i dobrobiti u kontekstu namjere za emigracijom

Istraživanje je provedeno kako bi se proširila znanja o namjeri mladih visokoobrazovanih za emigracijom i njenoj povezanosti s dobrobiti, kolektivnim samopoštovanjem i socijalnom podrškom. Također, ispitan je učinak navedenih čimbenika u namjeri za emigracijom. Uzorak se sastojao od 345 studenata završnih godina Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Za provedbu je korišten Indeks osobne dobrobiti, Indeks nacionalne dobrobiti, Skala kolektivnog samopoštovanja te pitanja o socijalnoj podršci kreirana za potrebe istraživanja. Dobiveni rezultati ukazuju na negativnu povezanost između osobne i nacionalne dobrobiti te kolektivnog samopoštovanja s namjerom za emigracijom. Također, ukazuju na postojanje medijacijskog utjecaja kolektivnog samopoštovanja na odnos između nacionalne dobrobiti i namjere za emigracijom. Mladi s višim razinama nacionalne dobrobiti manje iskazuju namjeru za emigracijom, a podizanjem kolektivnog samopoštovanja moguće je potaknuti dodatno smanjenje te namjere.

Ključne riječi: emigracija, osobna dobrobit, nacionalna dobrobit, kolektivno samopoštovanje, socijalna podrška

The feeling of belonging, social support and well-being in the context of the intention to emigrate

The research was conducted in order to expand knowledge about the intention of highly educated young people to emigrate and its connection with well-being, collective self-esteem and social support. Also, the effect of the mentioned factors on the intention to emigrate was examined. The sample consisted of 345 final year students of J. J. Strossmayer University of Osijek. The Personal Well-Being Index, National Well-Being Index, Collective Self-Esteem Scale and questions about social support created for research purposes were used for the implementation. The obtained results indicate a negative connection between personal and national well-being and collective self-esteem with the intention to emigrate. Also, they indicate the existence of a mediating influence of collective self-esteem on the relationship between national well-being and the intention to emigrate. Young people with higher levels of national well-being show less intention to emigrate, and by raising collective self-esteem, it is possible to stimulate an additional decrease in this intention.

Keywords: emigration, personal well-being, national well-being, collective self-esteem, social support

UVOD

Subjektivna dobrobit je konstrukt koji se često proučava u okviru istraživanja kvalitete života. Dobrobit, onako kako ju pojedinci samoprocjenjuju, dokazano ima ulogu u namjeri ljudi (posebice mladih) za emigracijom, odnosno iseljenjem iz zemlje porijekla (Polgreen i Simpson, 2011). Osim dobrobiti, koja se smatra psihološkim aspektom života, u fokusu ispitivanja sve češće su i socijalni aspekti te načini na koje oni doprinose u namjeri mladih za emigracijom. Društvene veze i podrška su neki od tih aspekata, no važan je i osjećaj socijalnog ili kolektivnog identiteta. Ovaj rad govori upravo o ulozi dobrobiti, kao psihološkog aspekta te kolektivnog identiteta (preciznije kolektivnog samopoštovanja) i socijalne podrške kao socijalnih aspekata ljudskog života u namjeri mladih ljudi za emigracijom.

Što su migracije?

Riječ migracija dolazi od latinske riječi *migratio*, što u prijevodu znači *seoba*. U užem smislu, migracije se definiraju kao „trajniya promjena mjesta stalnoga boravka pojedinaca ili društvenih skupina“ (Hrvatska enciklopedija, 2020). Migracija obuhvaća dva pojma: (a) emigraciju i (b) imigraciju. Emigracija (lat. *emigratio* – iseljenje) se po definiciji odnosi na „iseljavanje stanovništva iz države stalnoga boravka“ (Hrvatska enciklopedija, 2020). Suprotno tomu, imigracija označava useljavanje u drugu državu. Emigracija i imigracija su dijelovi procesa u kojem stanovništvo prelazi državne granice (iz različitih razloga), kako bi se nastanilo na nekom području.

Migracije se mogu podijeliti u tri kategorije: (a) *opće*, (b) *specifične* i (c) *kombinirane* (Knezović i Grošinić, 2017). Općim migracijama smatraju se sva fizička premještanja ljudi s jednog mjesta na drugo. Specifične migracije su one koje su u fokusu proučavanja različitih disciplina. Nazivaju se tako jer ovise o perspektivi s koje se proučavaju; primjerice jesu li proučavane sa stajališta demografije, ekonomije, kulture, politike, antropologije, geografije i slično. Treća kategorija je zapravo kombinacija opće definicije migracija (kretanje ljudi) i specifičnih odrednica (koje ovise o istraživačkoj disciplini). Za psihologijska istraživanja, ključno je na migracije gledati kao na kombinaciju raznih aspekata, dakle u skladu s trećom kategorijom (Knezović i Grošinić, 2017).

Faze migracije

Općenito govoreći, migracija kao proces ima svoje faze. Prema Milfontu, (2011; prema Orosová i Kulanová, 2017), model migracijske promjene sastoji se od četiri faze. Prva je predkontemplacija, faza u kojoj pojedinac nema nikakva ozbiljnija razmatranja o preseljenju u

inozemstvo. U tom razdoblju osoba je najčešće još uvijek u procesu razvijanja svojih profesionalnih vještina i kvalifikacija. Nakon toga slijedi faza kontemplacije, kada se aktivno ispituju mogućnosti iseljavanja iz domovine. Zatim, slijedi donošenje odluke o odlasku ili ostanku i djelovanje u skladu s odlukom. Posljednja faza je faza akulturacije, koja nastupa ako osoba odluči migrirati. Akulturacija označava psihološku i sociokulturalnu prilagodbu na novo mjesto življenja. U fazi akulturacije može doći do povratka, ukoliko se migracija ne pokaže dobrom odlukom.

Teorije o migraciji

Postoje brojne i različite perspektive koje proučavaju migraciju kao fenomen, ali ne postoji jedinstvena teorija koja objašnjava sve aspekte i čimbenike koji na nju utječu (Borozan i Bojanić, 2015). Neke teorije migracija usmjeravaju se na ono što neku zemlju čini privlačnijom od one u kojoj se živi. Tako postoje teorije privlačnosti – ekonomske, političke, kulturalne. Prema teoriji ekonomske privlačnosti, ljudi emigriraju u visokorazvijene države, u potrazi za boljim životnim standardom. O tome govori i neoklasična mikroekonomska teorija (Massey, 1993; prema Ravlik, 2014), prema kojoj je migracija uvjetovana nejednakošću u državi, stoga ljudi emigriraju u ekonomski uređenije i stabilnije države. Srž ove teorije je u nastojanju pojedinca da maksimalizira profit za sebe. Nadalje, politička privlačnost neke zemlje odražava se kroz političku stabilnost, nacionalnu sigurnost, poštivanje ljudskih i građanskih prava te kvalitetan zakonodavni sustav. Kulturalna privlačnost bazira se na težnji da se emigrira u države koje su međusobno bliske po svojoj kulturi ili povijesti (Kritz i Zlotnik 1992; prema Ravlik, 2014).

Teorija potisnih i privlačnih faktora

Jedna od poznatijih teorija koje objašnjavaju proces emigracije je teorija potisnih (eng. *push*) i privlačnih (eng. *pull*) faktora (Lee, 1966; prema Ravlik, 2014). Prema toj teoriji, emigracija se događa pod utjecajem faktora koji potiču odlazak iz rodne države (potisnih) i faktora koji privlače pojedinca ka životu u nekoj drugoj državi (privlačnih). Ti faktori mogu biti ekonomski, socijalni, psihološki, kulturalni (Ravlik, 2014). Prema autoru teorije (Lee, 1966, prema Kušljčić, 2023), najvažniji potisni faktori su: (a) *nedostatak određenih resursa*, (b) *gubitak posla*, (c) *diskriminacija na trenutnom mjestu boravka*, bilo da je riječ o političkoj, vjerskoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj, (d) *otuđenost od obitelji ili šire zajednice* te (e) *ratna ili prirodna katastrofa*. S druge strane najvažniji faktori koji pojedinca privlače određenoj državi su: (a) *mogućnost zaposlenja*, (b) *viši prihodi*, (c) *mogućnost usavršavanja ili stjecanja višeg*

stupnja obrazovanja, (d) *bolji klimatski uvjeti i bolji uvjeti stanovanja*, (e) *ujedinjenje s obitelji i rodbinom koja već ondje živi* te (f) *kulturni i društveni sadržaji*.

Labrianidis i Sykas (2017; prema Orosová i Kulanová, 2017) su ponudili svoju sažetu kategorizaciju potisnih i privlačnih faktora koji su utvrđeni na brojnim istraživanjima emigracija. Privlačni faktori mogu proizaći iz: (a) *ekonomskih razloga* (primjerice visoke plaće u željenoj državi), (b) *razloga vezanih uz zaposlenje* (organiziranija radna okolina te veći izgledi za pronalaženje posla u struci), (c) *razloga vezanih uz edukacije i usavršavanja* (kvalitetniji obrazovni sustav i opsežnija ponuda studijskih smjerova), (d) *širih društveno-političkih razloga* (pravno i sigurnosno ustrojstvo države) te (e) *kulturalnih razloga* (želja za kulturalnom raznolikošću i upoznavanjem drugih kultura). Suprotno tomu, potisni faktori uglavnom proizlaze iz: (a) *loših ekonomskih uvjeta u domovini* (niske plaće i visoke stope nezaposlenosti), (b) *organizacijskih i funkcionalnih ograničenja obrazovnog sustava* te (c) *općih aktualnih problema u domovini* (prvenstveno korupcije) (Labrianidis i Sykas, 2017; prema Orosová i Kulanová, 2017). Kao što je i vidljivo iz prethodnoga, teorija potisnih i privlačnih faktora je u okviru socioekonomskih pogleda na migraciju (Benka, 2017).

Donošenje odluke o migraciji

Migracija je proces koji započinje puno prije samog čina preseljenja, što je ranije i opisano u odjeljku *Faze migracije*. Psihologijski pristup u proučavanju migracija usmjerava se upravo na ono što neki drugi pristupi (primjerice ekonomske teorije o migraciji) zanemaruju, a to je važnost procesa donošenja odluka te koji su motivacijski procesi u podlozi toga (Borožan i Bojanić, 2015).

Donošenje odluke o migraciji slično je modelu donošenja odluka o bilo kojem drugom ponašanju. To je faza između razmatranja migracije i konkretnog planiranja migracije. Realizacija migracijskog plana uglavnom je određena postojanjem ili nedostatkom različitih financijskih, socijalnih i psiholoških resursa, koji pojedinca mogu potaknuti da emigrira ili da ostane (Palloni i sur. 2001; prema Gödri i Feleky, 2014). Sličan pogled na donošenje odluke o migraciji iznijela je i Kley (2010; prema Orosová i Kulanová, 2017). Njen model odluke o migraciji sastoji se od tri faze: (1) *faza prije donošenja odluke*, (2) *faza prije akcije* i (3) *faza akcije*. U prvoj fazi, ljudi imaju namjeru migrirati, ali dosad nisu ništa poduzeli po tom pitanju. U drugoj fazi se bave istraživanjem i planiranjem migriranja, a u trećoj poduzimaju konkretne korake kako bi ostvarili svoje planove.

Ono što se nadovezuje na donošenje odluke o migraciji je koncept migracijskog potencijala. Migracijski potencijal se dobiva na temelju procjene udjela mogućih međunarodnih migranata (Božić i Burić, 2005), to jest procjene koliki je postotak potencijalnih migranata u određenoj državi. Fassmann i Hintermann (1998; prema Gödri i Feleky, 2014) opisuju tri vrste migracijskog potencijala: (a) *ukupan migracijski potencijal*, (b) *vjerojatni migracijski potencijal* i (c) *stvarni migracijski potencijal*. Ukupan migracijski potencijal čine ljudi koji na bilo koji način razmišljaju o odlasku u inozemstvo, vjerojatni potencijal čine oni koji prikupljaju informacije o preseljenju ili poduzimaju određene korake, a stvarni potencijal čine oni koji su već donijeli odluku i započeli proces preseljenja, primjerice traženjem radnih dozvola, zahtjevima za promjenu mjesta boravka i slično. Migracijski potencijal ovisi o tome do koje je faze pojedinac došao u procesu donošenja odluka o migraciji.

Suprotno od donošenja odluke za migracijom je donošenje odluke za ostankom u trenutnom mjestu stanovanja. Brojni autori su istraživali odluke o migracijama, no neki od njih su se usmjerili na suprotan proces. Primjerice, Fischer i suradnici (1997; prema Borozan i Bojanić, 2015) su objasnili odluku za ostankom pomoću teorije tzv. *insajderskih prednosti*. Prema toj teoriji, ljudi odlučuju ne emigrirati ukoliko su razlozi za ostankom povezani s njima vrijednim životnim postignućima. To mogu biti rezultati rada koje su postigli, kvalitetno provedeno slobodno vrijeme, značajni bliski odnosi i slično. Sve ono što je pojedincu relevantno, a da je vezano uz njegov život na određenoj lokaciji, čini njegove insajderske prednosti, koje gubi selidbom na drugu lokaciju. Što se pojedinac dulje zadržava na jednom mjestu, to stječe više insajderskih prednosti, čime se povećava vjerojatnost njegovog ostanka. Donošenje odluke za ostankom i donošenje odluke o emigraciji su procesi koji se međusobno isprepliću, no kada dođe do realizacije jednog od njih, međusobno se isključuju (Borozan i Bojanić, 2015).

Namjera za emigracijom

Govoreći o emigraciji, važno je usredotočiti se i na namjeru, a ne isključivo na sam čin preseljenja. Namjeru za emigracijom nije moguće razmatrati bez psiholoških odrednica. Drugim riječima, pri ispitivanju namjere važno je uzeti u obzir više čimbenika, a ne se bazirati samo na jednom pristupu ili teoriji (Borozan i Bojanić, 2015). Sa psihologijskog gledišta, posebno se ističu dva pristupa u objašnjavanju namjere za emigracijom: (a) *pristupi koji proučavaju migraciju kao nešto što se događa pod učinkom socijalnog okruženja* (poput teorije planiranog ponašanja) te (b) *pristupi koji se temelje na konceptu motivacije* (poput Maslowljeve teorije motivacije) (Benka, 2017).

Teorija planiranog ponašanja

Jedan od prvih autora koji se bavio proučavanjem planiranog ponašanja je Ach (1910; prema Kulanová, 2017). Prema njegovom tumačenju, kada se osoba nađe u određenoj situaciji, namjera da se nešto učini posljedično potiče tu osobu da djeluje na određeni način. Snaga tog poticaja ovisi o tome koliko je namjera konkretna i detaljno razmotrena. Što je namjera konkretnija, to je veća snaga poticaja koji vodi prema djelovanju. Objašnjavanjem veze između namjere i ponašanja bavio se i Ajzen (1988; prema De Jong, 2000), a njegovi nalazi sažeti su u teoriji planiranog ponašanja. Prema Ajzenu (1988; prema De Jong, 2000), namjera je primarna odrednica ponašanja te proizlazi iz subjektivnih normi, stavova te percipirane bihevioralne kontrole. Subjektivne norme se temelje na tome što će nama bitna okolina misliti o određenom ponašanju te na našoj namjeri da se tim normama priklonimo. Stavovi o ishodu nekog ponašanja su određeni uvjerenjima o ishodima te vrednovanjem tih ishoda. Percipiranu bihevioralnu kontrolu određuju uvjerenja o tome što može olakšati ili otežati izvedbu nekog ponašanja. Dakle, namjera pojedinca da se ponaša na određeni način je dobar pokazatelj vjerojatnosti da uistinu dođe do takvog ponašanja – namjera je prethodnik stvarnog djelovanja (Kulanová, 2017).

Teorija planiranog ponašanja ima konkretnu primjenu na namjeru i planiranje emigracije. U tom slučaju, namjera za emigracijom je određena normama (mišljenjima i stavovima) o migraciji, koje se uglavnom usvajaju u obitelji te očekivanjima da će selidba u drugu državu imati pozitivne ishode (De Jong, 2000). Za trajne migracije, potvrđena je primjena teorije planiranog ponašanja, odnosno potvrđeno je da namjera za migracijom predviđa vjerojatnost stvarnog odlaska iz domovine (De Jong, 2000).

Motivacijska uloga namjere

Namjerno ponašanje povezano je i s područjem motivacije. Prema Burdi i suradnicima (1998; prema Ivlevs, 2015), namjera za emigracijom ima motivacijsku funkciju. Motivacija je ta koja potiče pojedinca prema migracijskom ponašanju, kako bi time ostvario svoju namjeru. Namjerno ponašanje može se povezati s Maslowljevom hijerarhijom potreba (1943; prema Kulanová, 2017), koja se sastoji od fizioloških potreba, potrebe za sigurnošću, potrebe za ljubavlju i pripadanjem, potrebe za poštovanjem i potrebe za samoaktualizacijom. Maslow je podijelio potrebe na one koje su potaknute nedostatkom nečega (bazične potrebe ili potrebe niže razine) te one koje su potaknute težnjom za „nečim većim“ (potrebe više razine). Potrebe više razine su usko povezane s potrebom čovjeka da postavlja ciljeve i teži ka njihovom ostvarenju, kako bi postao bolja verzija sebe (Hall i Lindzey, 1997; prema Kulanová, 2017).

Specifično govoreći, emigracija se može objasniti kao čin kojim pojedinac nastoji zadovoljiti ono što proizlazi iz bazičnih potreba (Maslow, 1970; prema Kulanová, 2017). Drugim riječima, u njegovu životu postoji određeni nedostatak, a emigracija je čin kojim se taj nedostatak uklanja i zadovoljava se potreba. Takvi nedostaci mogu biti različiti, primjerice nezaposlenost, niske plaće, niski životni standardi, manjak stabilnosti u zemlji i drugi. No, moguće je da pojedinac nije potaknut na emigraciju kako bi zadovoljio potrebe niže razine, nego kako bi zadovoljio potrebe više razine. U tom slučaju, emigracija nije motivirana nedostatkom nečega, nego težnjom za postizanjem. Primjer potrebe više razine je potreba za samoaktualizacijom – pojedinac emigrira na mjesta gdje ima više mogućnosti za ostvarenje svojih potencijala. Prema nekim istraživanjima (Akusoba, 2014; prema Kulanová, 2017), osobe koje migriraju iz manje razvijenih zemalja uglavnom su potaknute nedostatkom nečega, dakle emigriraju kako bi zadovoljili bazične potrebe. S druge strane, emigracija iz razvijenijih zemalja bi se mogla opisati u terminima zadovoljavanja potreba više razine.

Podaci o emigracijama

Iz Hrvatske stanovništvo počinje masovno emigrirati 90-ih godina 20. stoljeća, za vrijeme i nakon Domovinskog rata (Jerić, 2019). Ipak, Hrvatska ima dugu migracijsku povijest. Valovi emigracije iz Hrvatske se mogu podijeliti u pet razdoblja. Prvi val trajao je od 1880-ih do Prvog svjetskog rata, kada je stanovništvo uglavnom emigriralo u SAD, Južnu Ameriku, Južnu Afriku, Australiju i Novi Zeland. Zatim, drugi val emigracije bio je u zapadne europske države, posebice u Njemačku, Belgiju, Austriju i Francusku. Treći val je trajao od 1940. do 1948. godine, odnosno za vrijeme Drugog svjetskog rata te neposredno nakon njega, a stanovništvo je uglavnom odlazilo u Latinsku Ameriku (posebice u Argentinu), ali i u Sjevernu Ameriku. Četvrti val bio je između 1965. i 1990. godine, kada se emigriralo i u Zapadnu Europu, no i u Australiju, Novi Zeland i Kanadu. Posljednji val emigracije, peti, počeo je raspadom SFRJ 1991., a traje i danas (Knezović i Grošinić, 2017).

Nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju pojačano raste stopa emigracije jer je hrvatskim državljanima olakšano preseljenje i zaposlenje u različitim državama članicama EU. Stoga, prema podacima Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske (Knezović i Grošinić, 2017), u 2016. godini je oko 3 milijuna Hrvata i njihovih potomaka živjelo u inozemstvu. Statističko praćenje migracija danas je izazovno zbog činjenice da je teško pratiti kretanje ljudi u suvremenom svijetu u kojem postoji širok spektar mogućnosti za lako preseljenje (Knezović i Grošinić, 2017).

Aktualna emigracijska problematika u Hrvatskoj

Prema posljednjim dostupnim podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (2024), u 2023. godini iz Hrvatske se odselilo 39 218 osoba. Od ukupnog broja iseljenika u inozemstvo, 63.1% su muškarci, a ostalo žene. Najveći broj iseljenika (44.8%) je dobi od 20 do 39 godina. Emigracija je poseban problem u istočnoj Hrvatskoj. To potvrđuje podatak da su u 2022. godini najveći negativan saldo ukupne migracije stanovništva imale Vukovarsko-srijemska županija (-1 205 osoba) te Osječko-baranjska županija (-1 060 osoba). Proučavajući krivulju broja iseljenika iz RH u posljednjih 10 godina, broj iseljenika svake godine sve više raste.

Prema istraživanju koje se bazira na socioekonomskim indikatorima koje imaju zemlje Europske unije, Hrvatska pripada zemljama koje su okarakterizirane stopama nezaposlenosti mladih, velikim udjelom osoba koje žive u siromaštvu, visokim izdacima, niskim stopama prirodnog prirasta i niskim mirovinskim prihodima (Orosová i Kulanová, 2017). Što se tiče problematike zapošljavanja, u lipnju 2024. godine broj nezaposlenih ljudi u Hrvatskoj bio je 84 841, od čega je 16.6% visokoobrazovanih (Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2024).

Sociodemografski čimbenici i emigracije

U istraživanjima emigracija i namjere za emigracijama nerijetko se prati kakav je njihov odnos s pojedinim sociodemografskim karakteristikama, kao što su spol, dob, bračni status te stupanj obrazovanja.

Ispitivanje povezanosti emigracija i dobi bilo je aktualno još krajem 20. stoljeća. Tako je Burda (1993; prema Sprenger, 2013) zaključio da su mladi ljudi mobilniji i fleksibilniji u svojim ponašanjima pa im je emigracija time olakšana. Dakle, pokazalo se da je dob snažno i negativno povezana s namjerom za emigracijom. Slične nalaze dobio je Ravenstein (1995; prema Borožan i Bojanić, 2015), prema kojem su mladi ljudi najskloniji migraciji zbog svojih generacijskih prednosti i navika. Manchin i Orazbayev (2018) su na temelju podataka prikupljenih u velikoj međunarodnoj anketi *Gallup's World Poll* (u kojoj je sudjelovalo oko 150 zemalja svijeta) ustanovili da je za osobe mlađe dobi vjerojatnije da će emigrirati. U Hrvatskoj je ustanovljeno slično (Golub, 2006; prema Borožan i Bojanić, 2015), posebno onda kada se radi o visokoobrazovanim mladima. Također, istraživanja pokazuju da su Hrvati do 40 godine svoga života skloni migracijama, no najveću sklonost imaju osobe do 24 godine. Drugim riječima, i kod Hrvata s porastom dobi vjerojatnost migracije opada (Božić i Burić, 2005).

U kontekstu spola, poznato je da su muškarci skloniji migriranju nego žene. U istraživanju Božića i Burića (2005), u kojem se ispitala sociodemografska struktura potencijalnih migranata, pronađene su značajne razlike u spolu, pri čemu su muškarci bili skloniji migriranju. Miličević i suradnici (2014; prema Orosova i Kulanova, 2017) su utvrdili razliku: žene u većoj mjeri razmišljaju o emigraciji, no muškarci imaju konkretnije planove za emigraciju. Rodno usmjerenana analiza emigracije (Docquier i sur., 2009; prema Orosova i Kulanova, 2017) pokazala je da postoji rodno specifičan odgovor na potisne i privlačne čimbenike, što može biti povezano s razlikama u namjeri za emigracijom između muškaraca i žena.

Bračni status, odnosno partnerstvo je važna odrednica namjere za migracijom. Pokazalo se da je namjera za migracijom manja kod ljudi koji su u braku, što vrijedi za oba spola (De Jong, 2000). Božić i Burić (2005) su također zaključili kako najveći migracijski potencijal iskazuju osobe koje nisu u braku, to jest osobe koje nemaju partnera (oni koji nisu zasnovali vlastitu obitelj). Gubhaju i De Jong (2009) su uspoređivali namjere za emigracijom kod samaca i kod osoba koje žive u obiteljskoj zajednici. Prema njihovom istraživanju, samci (i muškarci i žene) imaju višu namjeru za emigracijom od onih koji imaju partnera. Kada se uzme u obzir da žene općenito imaju manju namjeru za emigracijom, dolazi se do zaključka da je vjerojatnost emigracije najmanja kod žena koje imaju partnera (Gubhaju i De Jong, 2009). Massey (1998; prema Gubhaju i De Jong, 2009) tvrdi da osobe koje žive u nekakvom kolektivu posljedično i razmišljaju u terminima kolektiva, to jest razmatraju je li emigracija dobra odluka za zajednicu (partnersku/bračnu/obiteljsku). Pojedini autori poput Fischera i suradnika (1997; prema Gubhaju i De Jong, 2009) tvrde da većinom migriraju obitelji i kućanstva, a rijetko kada pojedinci. Drugim riječima, i ljudi u partnerskim i obiteljskim zajednicama imaju migracijske tendencije, samo što u njihovom slučaju tendencije često obuhvaćaju cijelu zajednicu (Boztilki i sur., 2023).

Emigracija visokoobrazovanih

Posljednjih godina značajna je problematika emigracija mladih, posebice visokoobrazovanih ljudi, koji uglavnom emigriraju u potrazi za boljim mogućnostima. Za takvu vrstu emigracije u literaturi je često korišten termin *odljev mozgova* (eng. *brain drain*). Odljev mozgova definira se kao odlazak visokoobrazovanih ljudi uglavnom iz nedovoljno razvijenih zemalja u ekonomski bolje razvijene zemlje, u potrazi za većim rasponom mogućnosti te za boljim i plaćenijim poslovima za koje su educirani (Battistella i Liao, 2013; prema Orosova i

Kulanová, 2017). Prema podacima Svjetskog ekonomskog foruma (2019; prema Kušljić, 2023), Hrvatska je bila jedna od zemalja najvećim odljevom mozgova u svijetu.

Rezultati ankete *Gallup's World Poll*-a (Manchin i Orazbayev, 2018) pokazuju da je za obrazovanije ljude veća vjerojatnost emigracije. Božić i Burić (2005) su zaključili da kod Hrvata s porastom razine obrazovanja raste i migracijski potencijal, pri čemu najveći potencijal za emigraciju imaju visokoobrazovani. Upravo zato, važno je usmjeriti se na namjere za emigracijom kod studenata koji su na završetku studija, s obzirom da oni po završetku fakulteta postaju populacija visokoobrazovanih. Kley (2011; prema Gödri i Feleky, 2014) smatra da na planiranje migracija posebice utječu događaji kada je osoba na nekakvoj životnoj prekretnici, odnosno da se u takvim razdobljima migracija najviše razmatra kao mogućnost. Primjer životne prekretnice je i ono što studenti proživljavaju po završetku studija – stjecanje zanimanja i potraga za poslom. Objašnjenje zašto studenti imaju veću namjeru za emigracijom leži u činjenici da su mobilniji, u većoj mjeri bez partnera (u usporedbi s osobama starije dobi) te su manje opterećeni obiteljima (Borožan i Bojanić, 2015). U pogledu spolnih razlika, rezultati istraživanja Eliasona i suradnika (2014; prema Orosová i Kulanová, 2017) pokazali su da je vjerojatnost emigracije kod studenata čak 1.8 puta veća nego kod studentica. Nadalje, u istraživanju koje je provedeno na 375 slovačkih studenata (Gajdošová, 2017), studenti su također pokazali veću namjeru za emigracijom nego studentice, posebice u onim regijama u kojima je migracija popularna. Suprotno tomu, u istraživanju koje su proveli Weerasinghe i Karunarathne (2022; prema Kušljić, 2023), studentice su iskazivale veću namjeru za emigracijom nego muški studenti.

Što se tiče namjere emigracije kod studenata u Hrvatskoj unazad nekoliko godina, 45% studenata je iskazivalo namjeru za emigracijom. Ipak, njih 80% još nije poduzelo nikakve korake. Ti podaci prikupljeni su u istraživanju koje je provedeno na 356 studenata završnih godina (ili onih koji su nedavno završili studij) na Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku (Vuletić i sur., 2020). Na hrvatskom uzorku je potvrđena i značajna razlika u spolu – studenti imaju veću namjeru za emigracijom od studentica te češće poduzimaju konkretne korake (Vuletić i sur., 2020). Slično istraživanje provela je Kušljić (2023), a u njemu je sudjelovalo 420 studenata iz Slavonije i Baranje, prvostupnika, magistara i studenata poslijediplomskih studija. Rezultati tog istraživanja pokazali su da 61% studenata ima namjeru ostati u Hrvatskoj, 10.48% namjerava emigrirati i kasnije se vratiti u Hrvatsku, a 7.14% namjerava trajno emigrirati. Glavni potisni faktori bili su nezaposlenost, niske plaće i nizak životni standard u

Hrvatskoj, a glavni privlačni faktori za život u drugoj državi bili su bolji životni standard, veće mogućnosti za razvoj karijere te bolji posao (Kušljić, 2023).

Kada se govori o čimbenicima koji su povezani s namjerom studenata da emigriraju, istraživanje provedeno 2005. godine na 553 studenta Sveučilišta u Zagrebu (Šverko, 2005; prema Kušljić, 2023) je pokazalo da većina studenata (75.3% uzorka) namjerava odseliti u inozemstvo, a razlozi su bolji ekonomski uvjeti te bolje mogućnosti za obrazovanje i napredovanje. Slično istraživanje je provedeno 2010. godine sa studentima osječkog Sveučilišta, njih 148 (Borozan i Bojanić, 2015). Rezultati tog istraživanja su pokazali kako se namjera za emigracijom većinom može objasniti nepovoljnom ekonomskom situacijom, a namjera za ostankom u domovini društvenim vezama te insajderskim prednostima (poput pogodnosti koje proizlaze iz obitelji te osjećaja sigurnosti). Gajdošová (2017) čimbenike koji su povezani s migracijom studenata svrstava u četiri grupe: (a) *sociodemografske* (dob, spol, bračni status, socioekonomski status), (b) *okolinske* (mjesto rođenja, pohađanje sveučilišta i njegova udaljenost od mjesta stanovanja), (c) *interpersonalne* (odnosi s drugim ljudima) te *intrapersonalne* (osobne karakteristike i ličnost).

Kolektivno samopoštovanje

Općenito govoreći, samopoštovanje je vrednovanje ili evaluacija sebe na pozitivan ili negativan način. Ono je rezultat formiranog pojma o sebi. Iako se mogu javiti povremene promjene u samopoštovanju, ono se generalno smatra stabilnim. Koncept samopoštovanja je prvi opisao William James krajem 19. stoljeća i to kao evaluaciju sebe koja odražava koliko pojedinac voli sebe i koliko se smatra kompetentnim. To je dovelo do zaključka da pojedinci s visokim samopoštovanjem smatraju sebe vrijednima, dok oni s niskim uglavnom nisu zadovoljni sobom. Osobe nastoje imati visoko samopoštovanje jer se tako jača osjećaj vlastite vrijednosti (Zeigler-Hill, 2013).

Povezanost selfa i samopoštovanja

Samopoštovanje se može proučavati i mjeriti kao cjelovit koncept, no moguće ga je i raščlaniti na određene sastavnice. Da bi se razumjelo postojanje više vrsta samopoštovanja, važno je spomenuti kako se dijeli koncept selfa/identiteta. Tajfel (1982; prema Crocker i Luhtanen, 1990) je self podijelio na dva dijela: (a) *osobni identitet* i (b) *socijalni ili kolektivni identitet*. Osobni identitet čine vlastita uvjerenja o vještinama, sposobnostima i osobnim karakteristikama, a socijalni je poimanje sebe kao člana neke grupe i procjena vlastite vrijednosti unutar grupe. Osobni i socijalni identitet nisu suprotne strane jednog kontinuuma, već su međusobno povezani (Jelić, 2009). Podjela selfa na osobni i socijalni objašnjena je u

teoriji socijalnog identiteta (Tajfel, 1982; prema Crocker i Luhtanen, 1990). Prema toj teoriji, socijalni identitet može biti pozitivan ili negativan, ovisno o evaluaciji grupe kojoj pojedinac pripada. Osoba ima pozitivan socijalni identitet ako grupu kojoj pripada percipira boljom od one grupe s kojom ju uspoređuje (Jelić, 2009). Ipak, da bi pripadnost grupi utjecala na koncept selfa, pojedinac se mora na neki način identificirati s tom grupom, odnosno nešto unutar te grupe za njega mora biti značajno.

Ranije je potvrđeno da je self konceptualiziran na više razina. No, kasnije su autori (Cheek i sur., 1985; prema Luhtanen i Crocker, 1992) detaljnije opisali socijalni self, podijelivši ga na (a) *relacijski* i (b) *kolektivni self*. Relacijski self se odnosi na dijelove identiteta koji su temelji međuljudskih privrženosti i to su oni aspekti koji se dijele sa značajnim drugima (npr. obitelj, prijatelji). Osoba unutar tih odnosa ima definirane uloge. Kolektivni self se odnosi na dijelove identiteta koji proizlaze iz članstva u nekim društvenim grupama (npr. pripadnost etničkoj skupini). Kada se uzme u obzir i osobni self, tri aspekta selfa mogu se empirijski razlikovati i različito utjecati na određene psihološke fenomene (Du i sur., 2017). Sva tri aspekta selfa su relativno stabilna, s manjim fleksibilnostima (Crocker i sur., 1994).

U skladu s postojanjem tri aspekta selfa, potvrđeno je da postoje i tri aspekta vrednovanja sebe (Breckler i sur., 1986; prema Du i sur., 2017): (a) *osobno samopoštovanje*, koje proizlazi iz samopercepcije osobnih karakteristika, (b) *relacijsko samopoštovanje*, koje proizlazi iz kvalitete bliskih odnosa te (c) *kolektivno samopoštovanje*, koje proizlazi iz vrednovanja svog članstva u nekoj grupi.

Kolektivno samopoštovanje je tendencija da svoj kolektivni identitet evaluiramo kao pozitivan (Luhtanen i Crocker, 1992). Preciznije rečeno, pojedinac je motiviran da održava optimalnu razinu procjene svoje vrijednosti unutar grupe. Cilj tog održavanja je zadržavanje pozitivnog kolektivnog identiteta, čime se štiti self (Crocker i Luhtanen, 1990). Na rast kolektivnog samopoštovanja učinak ima i vrednovanje od strane okoline – kolektivno samopoštovanje je visoko ako okolina pojedinčevu grupu vrednuje pozitivno u odnosu na druge grupe (Luhtanen i Crocker, 1992). Za osobe visokog kolektivnog samopoštovanja veća je vjerojatnost da će se angažirati u natjecanju s vanjskom grupom, onda kada se njihovoj grupi dogodi nekakva prijetnja (Luhtanen i Crocker, 1992). S druge strane, osobe niskog kolektivnog samopoštovanja više će se usredotočiti na nekakve indirektno strategije zaštite unutar grupe.

Kolektivno samopoštovanje i namjera za emigracijom

Dokazano je da kolektivno samopoštovanje može uključivati i osjećaj rasne, etničke, spolne, religijske pripadnosti (Crocker i sur., 1994). Ukoliko se promatra termin etničke pripadnosti, moguće je da kolektivno samopoštovanje bude jedna od odrednica namjere za emigracijom. Drugim riječima, osjećaj pripadnosti narodu te koliko je ta pripadnost važna za identitet, može biti povezano s namjerom za iseljenjem iz zemlje i udaljavanjem od tog naroda. Ipak, ne radi se samo o subjektivnoj percepciji koliko je netko važan član sredine u kojoj živi, već i o tome kako drugi ljudi doživljavaju tu sredinu.

Na ovu temu nije provedeno mnogo istraživanja, no u određenima, poput onog koje su proveli Liu i suradnici (2019), pokazalo se da što je socijalni identitet pozitivniji, to je veća spremnost pojedinca da bude naseljen na nekom mjestu. Konkretno u tom istraživanju, socijalni identitet se operacionalizira kroz samopercepciju pripadnosti zajednici te kroz samopercepciju poštovanja koje dolazi od drugih ljudi. Dakle, ispitivao se kolektivni aspekt socijalnog identiteta. Liu i suradnici (2019) su zaključili da socijalni (preciznije kolektivni) identitet ima značajnu ulogu u oblikovanju namjere za pronalaženjem mjesta na kojem će se pojedinac nastaniti. Stoga, kolektivni identitet ima učinak na donošenje odluke o selidbi s nekog mjesta ili ostajanju na tom mjestu.

O odnosu kolektivnog samopoštovanja i namjere za emigracijom kod studenata govore i Vuletić i suradnici (2017), u istraživanju koje je obuhvaćalo 356 studenata završnih godina osječkog Sveučilišta. Uz brojne druge ispitane varijable, po pitanju kolektivnog samopoštovanja i namjere studenata za emigracijom dobivena je značajna razlika u kolektivnom samopoštovanju između onih studenata koji namjeravaju emigrirati i onih koji nemaju tu namjeru.

Društvene veze i podrška

Društvene veze su svi oni odnosi koje pojedinac ima s drugim ljudima, emocionalne, profesionalne ili neke druge. Ipak, neke od tih veza su za pojedinca od većeg značaja i daje im se na važnosti. Socijalna podrška (Repišti, 2016) je percepcija nečije pružene pomoći ili brige koja dolazi iz okoline i može imati više oblika – emocionalna (empatija), informacijska (savjeti ili prijedlozi) instrumentalna (konkretno djelovanje) i tako dalje. Ta podrška često dolazi upravo iz veza sa značajnim bliskim ljudima, poput obitelji i prijatelja.

Individualizam i kolektivism

Kako bi se namjera za emigracijom mogla objasniti utjecajem socijalne podrške, važno je spomenuti koncept individualizma i kolektivism. Taj koncept objasnio je Hofstede (1984; prema Bačiková, 2017), a prema njegovim tumačenjima, individualizam i kolektivism su suprotne strane jednog kontinuuma. Narodi i kulture se dijele na individualističke i kolektivističke. Individualističke kulture stavljaju naglasak na pojedinca i njemu važne vrijednosti, dok se kolektivističke baziraju na međugrupnim vezama te na prvo mjesto stavljaju interes grupe (Bačiková, 2017). Koncept individualizma i kolektivism se ne smije svesti isključivo na dvije dimenzije jer postoje nacionalno i kulturalno različiti oblici. Važno je istaknuti činjenicu da ne moraju svi pripadnici neke kulture biti u skladu s kulturom kojoj pripadaju. Naime, postoji individualna percepcija kolektivism i individualizma za svaku osobu (Bačiková, 2017).

Društvene veze i namjera za emigracijom

Kultura je važna odrednica odluke o migracijama. Kultura i sustav vrijednosti u nekom društvu može smanjiti vjerojatnost migracije, ukoliko u društvu vlada sklad (Boztilki i sur., 2023). Uobičajeno je kolektivism povezan s manjom vjerojatnosti migracije, a individualizam s većom (Kitayama i sur., 2006; prema Boztilki i sur., 2023). Općenito govoreći, kolektivism se više vezuje uz stabilnost, a individualizam uz autonomiju. Također, kolektivistička društva su u većoj mjeri okarakterizirana podrškom koja dolazi iz neposredne okoline. Dette i Dalbert (2005; prema Boztilki i sur., 2023) su utvrdili da je kod studenata s visokim individualističkim tendencijama veća vjerojatnost emigracije nego kod studenata s izraženim kolektivističkim tendencijama.

Podrška koja dolazi iz društvenih veza ima važnu ulogu u donošenju odluka, pa tako i odluke o emigraciji. Podrška koja dolazi od važnih bliskih ljudi može biti čimbenik namjere za emigracijom. U literaturi se uglavnom stavlja naglasak na mrežu bliskih ljudi u inozemstvu, dok se zanemaruje uloga odnosa s ljudima u domovini. Autori koji su se bavili tim istraživačkim pitanjem, Munshi i Rosenzweig (2016) uvidjeli su dvostruku vezu. Naime, bliske veze s prijateljima i obitelji u domovini mogu olakšati emigraciju putem financijske i slične podrške, ali mogu i smanjiti namjeru da se emigrira putem emocionalne podrške i vezanosti. Prema rezultatima Manchina i Orazbayeva (2018), jačina odnosa s bliskim ljudima kod kuće je u negativnoj korelaciji s namjeravanjem emigracije. S druge strane, postoje i istraživanja u kojima se društvene veze nisu pokazale prediktorom namjere za migracijom (De Jong, 2000).

Obitelj je još jedan od čimbenika koji je bio zanemarivan u istraživanju emigracija, a prema nekim istraživanjima, ključna odluka o emigraciji donosi se unutar obitelji ili kućanstva (Sprenger, 2013). Dakle, obiteljska podrška ima sastavnu ulogu u procesu donošenja odluka o migraciji, tako što snažne obiteljske veze smanjuju namjeru da se emigrira (Europska zaklada za izobrazbu, 2013; prema Avetikyan, 2013). Slično su zaključili i Borozan i Bojanić (2015) – što osoba važnijim smatra socijalni kontakt s okolinom (prijateljima/obitelji), tako će on imati veći učinak na odluku o emigraciji ili ostanku. Clark i Lisowski (2016; prema Gajdošová, 2017) su istraživali povezanost zadovoljstva odnosima s obitelji i migracijskih tendencija te su utvrdili da postoji negativna povezanost između migracijskih planova i kvalitete odnosa s obitelji.

U pogledu istraživanja bliskih odnosa na hrvatskim studentima, dobiveni su slični nalazi. Studenti koji namjeravaju emigrirati izvijestili su o nižoj društvenoj povezanosti (Vuletić i sur., 2017). Također, zaključeno je kako će osobe koje trenutno žive u zajednici sa sebi bliskim ljudima, vjerojatno imati manju namjeru za emigracijom (Vuletić i sur., 2020).

Subjektivna dobrobit

U istraživanju kvalitete života, važno je istaknuti postojanje dvaju pristupa: (a) *objektivni* i (b) *subjektivni* (Diener i Suh, 1997; prema Kaliterna Lipovčan i sur., 2012). Objektivni pristup fokusira se na podatke o nečijem socioekonomskom stanju, stanju okoliša u kojem živi, političkoj slobodi i drugo. Suprotno tomu, subjektivni pristup stavlja fokus na subjektivne doživljaje i iskustva pojedinca o određenim aspektima njegovog života, kao što su zdravlje, bliski odnosi, karijera i slično. Subjektivni pristup je učestaliji u psihologijskim istraživanjima jer pokazao se relevantnijim za ispitivanje kvalitete života. Takav pristup bazira se na samoiskazima sudionika o njihovoj subjektivnoj dobrobiti (Malešević Perović, 2010).

Subjektivna dobrobit je koncept prema kojem pojedinac procjenjuje kvalitetu svog života, trenutno i u nekom duljem periodu (Diener i sur., 2003). Te procjene uključuju reakcije ljudi na životne događaje, njihova raspoloženja i prosudbe koje stvaraju o svom životu. Postoje kognitivna i afektivna komponenta subjektivne dobrobiti. Kognitivna komponenta se procjenjuje upitima o cjelokupnom zadovoljstvu životom i zadovoljstvu u specifičnim životnim domenama. Afektivna komponenta se procjenjuje kroz emocije koje se vezuju uz određene životne događaje ili život uz cijelosti (Diener i sur., 2003). Cummins i suradnici (2003) govore o teoriji homeostaze subjektivne dobrobiti, prema kojoj subjektivna dobrobit pojedinca treba biti održavana na zadovoljavajućoj razini, razini homeostaze. Nepovoljne okolnosti (psihološke, socijalne, ekonomske itd.) mogu negativno djelovati na održavanje homeostaze dobrobiti, to jest dovode do snižene razine subjektivne dobrobiti. Ako je dobrobit snižena,

potrebna je promjena koja će utjecati na porast dobrobiti kako bi se uspostavila odgovarajuća razina homeostaze. Primjer toga može biti i emigracija – ukoliko je subjektivna dobrobit osobe narušena pod utjecajem nekih okolnosti koje su vezane uz život u domovini, ta osoba će emigrirati kako bi postigla promjenu te održala homeostazu. U skladu s tim, Silventonen i suradnici (2007; prema Gajdošová, 2017) definiraju emigraciju kao reakciju na nezadovoljavajuće životne situacije i sveukupno nezadovoljstvo životom. Cai i suradnici (2014; prema Gajdošová, 2017) su također bili jedni od autora koji su nastojali objasniti koncept migracije kroz koncept dobrobiti. Prema njihovim istraživanjima, pojedinci s visokom razinom dobrobiti iskazuju manju želju za emigracijom.

Osobna dobrobit i namjera za emigracijom

Koncept osobne dobrobiti postavili su Cummins i suradnici (2003) u svrhu kreiranja skale koja mjeri zadovoljstvo ljudi s određenim domenama njihova života. Zadovoljstvo životom je prosudba vlastitih životnih uvjeta o različitim aspektima života te kako ljudi procjenjuju svoj život kao jednu cjelinu (Mara i Landesmann, 2013). Upravo zbog toga se pitanje dobrobiti često opisuje u terminima zadovoljstva životom. Već je spomenuto da je (ne)zadovoljstvo životom povezano s namjeravanjem emigracije. U brojnim istraživanjima dosad, potvrđeno je da se odnos ta dva konstrukta opisuje krivuljom U-oblika. To znači da najzadovoljniji i najnezadovoljniji životom imaju najveću namjeru za emigracijom (Polgreen i Simpson, 2011). Oni koji su visoko zadovoljni svojim životom emigriraju potaknuti optimizmom i željom za novim iskustvima. S druge strane, oni koji nisu zadovoljni, emigriraju kako bi poboljšali svoj život, pa posljedično i zadovoljstvo njime (Polgreen i Simpson, 2011). Slični rezultati su potvrđeni i u kasnijim istraživanjima, primjerice onom koje su proveli Boztilki i suradnici (2023) sa sudionicima mlade odrasle dobi. Ipak, istraživanja se uglavnom fokusiraju na učinak nezadovoljstva životom na namjeru za emigracijom. Pokazalo se kako je cjelokupno nezadovoljstvo životom i njegovim aspektima značajno povezano s većom namjerom za emigracijom (Otrachshenko i Popova, 2014).

Istraživanje dobrobiti kod hrvatskog stanovništva aktualno je još od početka 2000-ih. Tako su Kaliterna Lipovčan i Prizmić-Larsen (2006; prema Malešević Perović, 2010) dobile rezultate prema kojima su Hrvati bili najmanje zadovoljni životnim standardom kao pojedinačnom domenom svog života. Suprotno tomu, najviše zadovoljni su bili odnosima s obitelji i prijateljima. Istraživanje je ponovljeno nekoliko godina kasnije (Kaliterna i Burušić, 2014) te je u njemu sudjelovalo 4000 hrvatskih stanovnika. Rezultati su pokazali slično. Prema nalazima Vuletić i suradnika (2017), nije pronađena značajna razlika u osobnoj dobrobiti

između onih studenata koji žele emigrirati i onih koji ne žele. Ipak, dimenzija osobne dobrobiti u kojoj postoji razlika, bio je osjećaj sigurnosti u budućnost. Drugim riječima, hrvatski studenti koji namjeravaju emigrirati nemaju nižu osobnu dobrobit, ali imaju nižu razinu sigurnosti u budućnost.

Nacionalna dobrobit i namjera za emigracijom

Nacionalna dobrobit proučava se u kontekstu zadovoljstva sveopćim stanjem i specifičnim domenama u državi u kojoj se živi. U zemljama u kojima vlada nezadovoljstvo državom, stopa iseljavanja je viša, no ona pada kako zadovoljstvo raste (Polgreen i Simpson, 2011). Dakle, nezadovoljstvo životom u domovini može biti snažna odrednica namjere za emigracijom (Otrachshenko i Popova, 2012). Za odnos između zadovoljstva državom i namjere za emigracijom također je potvrđena krivulja U-oblika, pri čemu prosječno zadovoljni stanovnici imaju najmanju namjeru za emigracijom (Polgreen i Simpson, 2011).

Po pitanju nacionalne dobrobiti, hrvatski stanovnici su najzadovoljniji nacionalnom sigurnošću i stanjem okoliša, dok su najmanje zadovoljni socijalnim uvjetima (Kaliterna Lipovčan i Prizmić-Larsen, 2006; prema Malešević Perović, 2010). U kasnijim istraživanjima (Kaliterna Lipovčan i sur., 2011), izvori najvećeg zadovoljstva su bili identični, ali najmanje zadovoljstvo bilo je vladom i ekonomskom situacijom. Također, značajno je manje zadovoljstvo nacionalnim nego osobnim aspektom dobrobiti (Kaliterna i Burušić, 2014). Postoji značajna razlika u nacionalnoj dobrobiti između studenata koji namjeravaju emigrirati i onih koji ne iskazuju tu namjeru, posebno u domenama zadovoljstva vlastima i upravom, nacionalnom sigurnošću i cjelokupnim životom u Hrvatskoj (Vuletić i sur., 2017). Preciznije rečeno, oni koji namjeravaju emigrirati manje su zadovoljni stanjem i životom u Hrvatskoj, pogotovo vladom i nacionalnom sigurnošću. Konačno, još jednom je potvrđeno da je u Hrvatskoj nacionalno zadovoljstvo značajno niže od osobnog (Vuletić i sur., 2017).

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj

Ispitati doprinos osobne i nacionalne dobrobiti, percipirane socijalne podrške te kolektivnog samopoštovanja u objašnjenju namjere mladih visokoobrazovanih ljudi za emigracijom.

Problemi

P1: Ispitati povezanosti osobne i nacionalne dobrobiti, percipirane socijalne podrške te kolektivnog samopoštovanja s namjerom mladih visokoobrazovanih ljudi za emigracijom.

P2: Ispitati predviđaju li osobna i nacionalna dobrobit, percipirana socijalna podrška te kolektivno samopoštovanje namjeru za emigracijom.

Hipoteze

H1: Očekivano je da će osobna i nacionalna dobrobit, percipirana socijalna podrška te kolektivno samopoštovanje biti negativno povezani s namjerom za emigracijom.

H2: Očekivano je da će kolektivno samopoštovanje, percipirana socijalna podrška te osobna i nacionalna dobrobit biti prediktori namjere za emigracijom, pri čemu će oni višeg kolektivnog samopoštovanja, veće percipirane socijalne podrške te više osobne i nacionalne dobrobiti imati manju namjeru za emigracijom.

METODA

Sudionici

Sudionici ovog istraživanja su mogli biti redovni ili izvanredni studenti završnih godina (5., 6. ili apsolvant) jednog od fakulteta na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Nije postojalo nikakvo ograničenje prema dobi ili spolu. Nakon završetka prikupljanja podataka, broj sudionika u ovom istraživanju bio je $N = 346$. Nakon eliminacije jednog sudionika koji nije zadovoljavao kriterije istraživanja (nije bio student Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku) te nakon provedene *casewise* dijagnostike, konačan broj sudionika je $N = 345$. *Casewise* dijagnostika je provedena kako bi se identificirala odstupanja reziduala veća od 3 *SD*, no takva odstupanja nisu pronađena. Od ukupnog broja sudionika, 227 (65.8%) su žene i 118 (34.2%) su muškarci. Dobni raspon sudionika je od 21 godinu do 45 godina, a prosječna dob sudionika je $M = 24.61$ ($SD = 3.01$). U istraživanju su obuhvaćeni svi fakulteti koji su u sastavnici Sveučilišta. Najviše sudionika prikupljeno je s Filozofskog fakulteta, njih 53 (15.4%), zatim s Kineziološkog fakulteta, njih 42 (12.2%), s Prehrambeno-tehnološkog fakulteta, njih 39 (11.3%) te s Ekonomskog fakulteta, njih 34 (9.9%). Što se tiče bračnog statusa, 178 sudionika (51.6%) ima partnera, no nije oženjena ili udana, 149 (43.2%) sudionika uopće nema partnera, njih 17 (4.9%) je oženjeno ili udano te se jedna osoba (0.3%) izjasnila kao udovac/udovica, bez partnera. Većina sudionika, njih 221 (64.1%) procjenjuje svoj ekonomski status prosječnim, 72 (20.9%) procjenjuje da su malo iznad prosjeka, 39 (11.3%) procjenjuje da su malo ispod prosjeka, 9 (2.6%) procjenjuje da su puno iznad prosjeka te 4 (1.2%) procjenjuje da su puno ispod prosjeka. Uzorak je bio prigodan.

Instrumenti

Instrumenti koji su korišteni prilikom provedbe ovog istraživanja su: Indeks osobne dobrobiti (eng. PWI – *Personal Wellbeing Index*; Cummins i sur., 2003), Indeks nacionalne dobrobiti (eng. NWI – *National Wellbeing Index*; Cummins i sur., 2003), Skala kolektivnog samopoštovanja (eng. CSES – *Collective Self-esteem Scale*; Luhtanen i Crocker, 1992), sociodemografski upitnik te dodatna pitanja, čiji su se pojedinačni odgovori promatrali kao kriterij, a neki kao prediktorske varijable.

Sociodemografski upitnik

Upitnik o sociodemografskim karakteristikama sudionika je sastavljen za potrebe ovog projekta. Uključuje podatke o spolu i dobi sudionika, njihovom bračnom statusu, fakultetu i studiju koji pohađaju te samoprocjenu ekonomskog statusa.

Indeks osobne dobrobiti (Personal wellbeing index - PWI)

PWI (International Wellbeing Group, 2013) ispituje koliko su sudionici zadovoljni pojedinim aspektima svog života, dakle radi se o skali samoprocjene. Upitnik sadrži sedam skala koje se odnose na osobnu dobrobit. Odgovori se daju na skali odgovora od 11 stupnjeva (od 0 – uopće nisam zadovoljan, do 10 – u potpunosti sam zadovoljan). Primjer čestice upitnika: „Koliko ste zadovoljni onim što postizete u životu?“ Upitnikom se mjeri sedam domena zadovoljstva životom: životni standard, zdravlje, postignuća u životu, odnosi, sigurnost, povezanost zajednice i osjećaj sigurnosti u budućnost. Svaka od sedam domena se može analizirati kao zasebna varijabla. U tom slučaju, rezultat se izražava u postotku od maksimalno mogućih 100 bodova za svaku dimenziju posebno. Vrijednost ukupnog indeksa osobne dobrobiti se izračunava kao aritmetička sredina rezultata na sedam domena te se podijeli s 10 i pomnoži sa 100. Na taj način su izračunati rezultati u ovom radu. Takav rezultat predstavlja ukupnu subjektivnu dobrobit. Što je viši rezultat na upitniku, to je viša subjektivna dobrobit i više je zadovoljstvo životom. U istraživanju je korištena hrvatska verzija upitnika, kreirana u okviru projekta HRZ koji je vodila Ljiljana Kaliterna Lipovčan s Instituta za društvena istraživanja Ivo Pilar. Koeficijent unutarnje konzistencije izračunat na hrvatskom uzorku je $\alpha = .87$ (Kaliterna Lipovčan i sur., 2011). Cronbach alpha dobivena u ovom istraživanju je $\alpha = .94$.

Indeks nacionalne dobrobiti (National wellbeing index - NWI)

NWI (International Wellbeing Group, 2013) ispituje koliko su sudionici zadovoljni svojim životom u vlastitoj državi, dakle radi se o skali samoprocjene. Konkretno, u ovom istraživanju ovim upitnikom ispituje se zadovoljstvo sudionika životom u Hrvatskoj. Upitnik sadrži sedam skala koje se odnose na nacionalnu dobrobit. Odgovori se daju na skali odgovora

od 11 stupnjeva (0 – nimalo nisam zadovoljan, 10 – u potpunosti sam zadovoljan). Primjer čestice upitnika: „*Koliko ste zadovoljni socijalnim uvjetima u Hrvatskoj?*“ Upitnikom se mjeri sedam domena zadovoljstva životom u Hrvatskoj: zadovoljstvo ekonomskom situacijom, stanjem prirodnog okoliša, socijalnim uvjetima, vlastima i upravom, biznisom i poduzetništvom, nacionalnom sigurnošću te životom u Hrvatskoj u cijelosti. Svaka od sedam domena se može analizirati kao zasebna varijabla ili se bodovi sa svih domena mogu izračunati kao aritmetička sredina, koja se podijeli s 10 i pomnoži sa 100, kako bi se dobio indeks nacionalne dobrobiti (Cummins i sur., 2003). Na taj način su izračunati rezultati u ovom radu. Što je viši rezultat na upitniku, to je viša nacionalna dobrobit i više je zadovoljstvo životom u državi. U istraživanju je korištena hrvatska verzija upitnika, kreirana u okviru projekta HRZ koji je vodila Ljiljana Kaliterna Lipovčan. Koeficijent unutarnje konzistencije izračunat na hrvatskom uzorku je $\alpha = .87$ (Kaliterna Lipovčan i sur., 2011). *Cronbach alpha* dobivena u ovom istraživanju je $\alpha = .94$.

Skala kolektivnog samopoštovanja (CSES)

Skalom se mjeri samoprocjena vlastitog socijalnog identiteta. CSES je koncipirana prema teoriji socijalnog identiteta, kako bi procijenila pojedinčev socijalni, odnosno kolektivni identitet utemeljen na pripadnosti određenoj grupi (Luhtanen i Crocker, 1992). U kontekstu ovog istraživanja ispitivala se pripadnost narodu. Skala procjenjuje četiri aspekta socijalnog identiteta: (a) *javno kolektivno samopoštovanje*, (b) *privatno kolektivno samopoštovanje*, (c) *pripadnost* i (d) *važnost identiteta*. Skala sadrži 16 tvrdnji, podijeljenih u četiri subskale. Svaka subskala sastoji se od četiri čestice, koje predstavljaju navedene aspekte socijalnog identiteta. Odgovori se daju na skali odgovora Likertova tipa od pet stupnjeva (1 – izrazito se ne slažem, 5 – izrazito se slažem). Primjer čestice skale: „*Ja sam vrijedan pripadnik/ca svoga naroda.*“ Rezultat se formira za svaku subskalnu, tako da se zbroje rezultati te se podijele sa četiri. No, autori skale opravdavaju i računanje ukupnog rezultata. Ukupni rezultat se računa kao prosječna vrijednost rezultata svih 16 čestica. Na taj način su izračunati rezultati u ovom radu. Što je viši rezultat, to je više kolektivno samopoštovanje. U ovom istraživanju je korištena hrvatska verzija skale, preuzeta iz istraživanja o validaciji ove skale, koje je provela Jelić (2009). Koeficijent unutarnje konzistencije za cjelokupnu Skalu kolektivnog samopoštovanja je $\alpha = .85$ (Luhtanen i Crocker, 1992). Nije poznat podatak o pouzdanosti izračunat na hrvatskom uzorku za cjelokupnu skalu. *Cronbach alpha* dobivena u ovom istraživanju je $\alpha = .80$.

Dodatna pitanja

Osim navedenih upitnika, cjelokupna anketa koju su sudionici rješavali sadržavala je i brojna druga pitanja, koja su kreirana za potrebe istraživanja. U ovom radu korištena su neka od njih. Pitanje o percipiranoj socijalnoj podršci korišteno je kao jedna od prediktorskih varijabli, a pitanje o namjeri za emigracijom je kriterijska varijabla.

Indikator percipirane socijalne podrške. Kao pokazatelj socijalne podrške koja dolazi od bliskih društvenih veza, korišteno je pitanje: „*Kako biste općenito procijenili razinu podrške koju primete od članova obitelji, prijatelja, susjeda?*“ Na ovo pitanje odgovori se daju za svaki pojedinačni izvor podrške, dakle posebno za obitelj, prijatelje i susjede. Odgovori se daju na skali odgovora od pet stupnjeva (1 – vrlo niska, 5 – vrlo visoka). Rezultat se formira kao prosječna vrijednost ukupne percipirane socijalne podrške, a nju čini zbroj podrške od strane obitelji, prijatelja i susjeda. Pitanje o indikatorima percipirane socijalne podrške je sastavljeno za potrebe ovog projekta.

Pitanje o namjeri za emigracijom. Kao pokazatelj namjere za emigracijom kod mladih visokoobrazovanih ljudi, korišteno je pitanje: „*Želite li otići živjeti i raditi u inozemstvo?*“ Odgovor na pitanje je bio dihotoman, DA ili NE. Pitanje o namjeri za emigracijom je sastavljeno za potrebe projekta i to je ujedno i kriterijska varijabla ovog istraživanja.

Postupak

Prije početka ovog istraživanja, zatraženo je odobrenje za provedbu od Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Osijeku te Ekspertne skupine Odsjeka za psihologiju. Istraživanje se provodilo u sklopu projekta Filozofskog fakulteta u Osijeku: *Kvaliteta života i namjera mladih visokoobrazovanih ljudi za iseljenjem iz zemlje (EMI-QOL)*. Prije pristupanja istraživanju, sudionici su imali pismenu uputu koja je prikazivala cilj ovog istraživanja, naglašavala kako je ono dobrovoljno i anonimno te kako će se dobiveni podaci koristiti isključivo u znanstveno-istraživačke svrhe i analizirati samo na grupnoj razini. Podaci su bili prikupljeni *online* i metodom *papir-olovka* na sastavnicama Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Nastojanje je bilo da se sudionici prikupe na samim fakultetima, kako bi se došlo do što većeg uzorka i osigurala zastupljenost svih fakulteta Sveučilišta. Na fakultetima na kojima je to moguće i u dogovoru s profesorima, istraživači su odlazili na predavanja, kako bi prikupili sudionike. Prikupljanje se odvijalo tako što je istraživač prikazao QR kod s poveznicom na Google obrazac na kojem se nalazi upitnik. No, jedan dio sudionika koji su prikupljeni na samim fakultetima rješavao je *papir-olovka* upitnike. Istraživač je bio prisutan dok su sudionici ispunjavali upitnik. Preostali dio sudionika prikupljen je putem društvenih mreža, u suradnji sa

studentskim zborovima fakulteta te Uredima za studente. Njima su poslana zamolbe za prosljeđivanje ankete studentima završnih godina te im je uz to priložena poveznica na Google obrazac na kojem se nalazio upitnik. Trajanje ispunjavanja upitnika bilo je otprilike 15 minuta. Istraživanje se provodilo od veljače do lipnja 2024. godine.

REZULTATI

Podaci koji su prikupljeni u ovom istraživanju obrađeni su u programu *SPSS*. Konkretno, program je korišten za obradu deskriptivne statistike, izračune korelacije te provedbu binarne logističke regresije.

Testiranje normalnosti distribucije

Da bi se podaci mogli obrađivati parametrijskim postupcima, bilo je potrebno utvrditi normalnost distribucije prikupljenih podataka. U tu svrhu napravljen je Kolmogorov-Smirnov (K-S) test normalnosti distribucije. Uz to, za interpretaciju normalnosti korišten je i histogram. Varijable koje su bile uključene u provjeru normalnosti distribucije bile su: dob, indeks osobne (PWI) i nacionalne (NWI) dobrobiti, kolektivno samopoštovanje (CSES) te percipirana socijalna podrška (PSP). Dobiveni rezultati ukazuju na statistički značajno odstupanje od normalne distribucije, no K-S test nije jedini način za provjeru normalnosti. Naime, u nekim slučajevima se K-S test može pokazati prestrogim pokazateljem, dok se s druge strane distribucija može pokazati normalnom, ukoliko se testira pomoću drugačijeg kriterija.

Jedan od takvih kriterija je koeficijent asimetričnosti (eng. *skewness*) i spljoštenosti (eng. *kurtosis*). Prema Byrne (2013), podaci se smatraju normalnima ako je koeficijent asimetričnosti u intervalu od -2 do +2, a koeficijent spljoštenosti u intervalu od -7 do +7. Kao što je iz Tablice 1 vidljivo, koeficijenti asimetričnosti i spljoštenosti svih varijabli zadovoljavaju navedene uvjete, osim za varijablu dob. Dakle, distribucije preostalih varijabli smatraju se normalnima, no dob je pozitivno asimetrična, što je vidljivo iz histograma. Histogrami ostalih testiranih varijabli odgovaraju normalnoj distribuciji, osim varijable indeks osobne dobrobiti (PWI). Naime, ta varijabla pokazuje blago odstupanje od normalne distribucije, no zanemarivo s obzirom na iznose koeficijenata spljoštenosti i asimetričnosti. Unatoč nepravilnoj distribuciji, varijabla dob je korištena u daljnjoj statističkoj obradi, kao prediktor u binarnoj logističkoj regresiji jer taj statistički postupak ne zahtijeva da distribucija bude normalna.

Tablica 1

Prikaz rezultata Kolmogorov-Smirnov testa te indeksa asimetričnosti i spljoštenosti (N=345)

Varijabla	K-S	Indeks asimetričnosti	Indeks spljoštenosti
Dob	0.291**	3.390	14.246
Indeks osobne dobrobiti	0.133**	-1.119	0.868
Indeks nacionalne dobrobiti	0.058**	-0.067	-0.614
Kolektivno samopoštovanje	0.049**	-0.141	-0.158
Percipirana socijalna podrška	0.137**	-1.132	1.042

Napomena. K-S – vrijednost Kolmogorov-Smirnov testa; **p < .01

Deskriptivna statistika

Provedena deskriptivna analiza podataka uključivala je podatke o aritmetičkoj sredini, standardnoj devijaciji, minimalnoj i maksimalnoj vrijednosti te mogućem teorijskom rasponu rezultata. Navedeni podaci su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2

Deskriptivni pokazatelji svih kontinuiranih numeričkih varijabli (N=345)

Varijabla	M	SD	Min	Max	Mogući raspon
Dob	24.61	3.05	21	45	
Indeks osobne dobrobiti	71.69	21.61	0	100	0-100
Indeks nacionalne dobrobiti	47.21	22.85	0	100	0-100
Kolektivno samopoštovanje	3.50	0.50	1.94	4.81	1-5
Percipirana socijalna podrška	4.39	0.69	1.50	5	1-5

Napomena. M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat

Uvidom u aritmetičku sredinu varijable dobi vidljivo je da su sudionici uglavnom mladi studenti, u dobi oko 25 godina. Prosječna vrijednost indeksa osobne dobrobiti može se smatrati relativno visokom, s obzirom na mogući raspon. S druge strane, prosječna vrijednost za indeks nacionalne dobrobiti je nešto niža. Što se tiče kolektivnog samopoštovanja, njegov opaženi raspon je manji od mogućeg, a prosječna vrijednost nije niti visoka niti niska, s obzirom na mogući minimum i maksimum. Istaknut je rezultat dobiven za varijablu percipirane socijalne

podrške. Vidljivo je kako je prosječna vrijednost te varijable poprilično blizu mogućeg i opaženog maksimuma, što znači da sudionici procjenjuju podršku koju primaju od neposredne okoline vrlo visokom.

Na pitanje koje je središnji dio ovog istraživanja, „*Želite li otići živjeti i raditi u inozemstvo?*“, 72.8% (N = 251) sudionika je odgovorilo da ne želi, a tek 27.2% (N = 94) sudionika je odgovorilo da želi. Dakle, vidljivo je da gotovo 2/3 ispitanog uzorka ne namjerava emigrirati. Detaljniji prikaz vidljiv je u Tablici 3. U kontekstu spola, i kod muških i kod ženskih sudionika više je onih što nemaju namjeru za emigracijom, nego onih što imaju. Zatim, varijabla bračnog statusa je za potrebe statističke obrade preoblikovana u dihotomnu varijablu: ima partnera/nema partnera. Velika većina onih koji imaju, ali i onih koji nemaju partnera ne želi emigrirati. Također, većina sudionika koji su izjavili da ne žele emigrirati imaju partnera. Hi-kvadrat testom ispitano je postoji li statistički značajna razlika u namjeri za emigracijom između muških i ženskih sudionika te onih sudionika koji imaju i onih koji nemaju partnera. Rezultati su pokazali da se sudionici ne razlikuju u namjeravanju emigracije niti po spolu ($\chi^2 = 0.086$; $ss = 1$; $p > .05$), niti po bračnom statusu ($\chi^2 = 0.076$; $ss = 1$; $p > .05$), što je suprotno dosadašnjim rezultatima.

Tablica 3

Frekvencije i postotak sudionika koji (ne)žele emigrirati (N=345)

Namjera za emigracijom		Spol		Bračni status	
		M	Ž	Ima partnera	Nema partnera
DA	N	31	63	52	42
	%	33%	67%	55%	45%
NE	N	87	164	143	108
	%	35%	65%	57%	43%

Napomena. M – muški spol; Ž – ženski spol

Ispitivanje povezanosti

S obzirom da je ranije utvrđena normalna distribucija rezultata, za ispitivanje povezanosti među varijablama opravdano je koristiti parametrijske postupke. Ispitivana je povezanost između sljedećih varijabli: namjera za emigracijom, indeks osobne (PWI) i nacionalne (NWI) dobrobiti, kolektivno samopoštovanje (CSES) te percipirana socijalna podrška (PSP). Povezanost je ispitivana kako bi se testirala prva hipoteza ovog istraživanja, a

to je da će osobna i nacionalna dobrobit, percipirana socijalna podrška te kolektivno samopoštovanje biti negativno povezani s namjerom za emigracijom. Budući da se ispituje povezanost između kontinuiranih varijabli te jedne dihotomne varijable (namjere za emigracijom), korišten je point-biserijalni koeficijent korelacije. Značajnost point-biserijalnog koeficijenta korelacije testira se jednako kao i značajnost Pearsonovog koeficijenta korelacije. U Tablici 4 prikazane su međusobne korelacije pojedinih varijabli.

Tablica 4

Koeficijenti korelacije ispitivanih varijabli (N=345)

	Namjera za emigracijom	PWI	NWI	CSES	PSP
Namjera za emigracijom	-	-.150**	-.174**	-.279**	-.101
PWI		-	.639**	.284**	.314**
NWI			-	.337**	.154**
CSES				-	.262**
PSP					-

Napomena. PWI – indeks osobne dobrobiti; NWI – indeks nacionalne dobrobiti; CSES – kolektivno samopoštovanje; PSP – percipirana socijalna podrška; ** $p < .01$

Koeficijenti korelacija između ispitivanih varijabli i namjere za emigracijom nisu visoki, već se uglavnom radi o niskim, ali značajnim korelacijama. Iz Tablice 4 vidljivo je da su gotovo sve korelacije statistički značajne, dakle gotovo sve ispitivane varijable su međusobno statistički značajno povezane i to na razini značajnosti $p < .01$. Percipirana socijalna podrška je jedina varijabla koja nije statistički značajno povezana s namjerom za emigracijom, dok s drugim varijablama jest. Na temelju opaženog, može se zaključiti kako se prva hipoteza ne može u potpunosti prihvatiti, odnosno djelomično je prihvaćena. Naime, da bi se u potpunosti prihvatila, sve navedene varijable trebale bi biti statistički značajno negativno povezane s varijablom namjere za emigracijom. U ovom slučaju, indeks osobne i nacionalne dobrobiti te kolektivno samopoštovanje jesu statistički značajno negativno povezani s namjerom za emigracijom, dok je percipirana socijalna podrška samo negativno povezana, bez statističke značajnosti. Dakle, može se zaključiti kako su viša osobna i nacionalna dobrobit te više kolektivno samopoštovanje povezani s manjom namjerom za emigracijom.

Izuzevši namjeru za emigracijom, preostale varijable su međusobno statistički značajno pozitivno povezane. Primjerice, visoka osobna dobrobit povezana je s visokom nacionalnom dobrobiti te s visokim kolektivnim samopoštovanjem i visokom percipiranom socijalnom podrškom.

Ispitivanje varijabli koje doprinose namjeri za emigracijom

Kako bi se testirala druga hipoteza ovog istraživanja, potrebno je provesti binarnu logističku regresiju. Naime, druga hipoteza predviđa da će kolektivno samopoštovanje (CSES), percipirana socijalna podrška (PSP) te osobna (PWI) i nacionalna (NWI) dobrobit biti prediktori namjere za emigracijom, pri čemu će oni višeg kolektivnog samopoštovanja, veće percipirane socijalne podrške te više osobne i nacionalne dobrobiti imati manju namjeru za emigracijom. U ovom slučaju, prediktori koji su uvršteni u analizu su: spol, dob, osobna i nacionalna dobrobit, kolektivno samopoštovanje te percipirana socijalna podrška, a kriterij je namjera za emigracijom. Doprinos li prediktori kriteriju provjerava se binarnom logističkom regresijom jer je kriterijska varijabla dihotomna, odnosno odgovor na pitanje „*Želite li otići živjeti i raditi u inozemstvo?*“ mogao je biti Da ili Ne. Kako bi provedba binarne logističke regresije bila moguća, potrebno je zadovoljiti nekoliko uvjeta (Tenjović, 2006). Prvenstveno, važno je da su prediktori uključeni u analizu relevantni za kriterij te da se oni manje relevantni izbace. Iako se prediktor percipirana socijalna podrška nije pokazao značajno povezanim s namjerom za emigracijom, zadržan je u analizi kako se ne bi zanemario mogući doprinos te varijable. Zatim, reziduali moraju biti međusobno nezavisni, to jest nije opravdano koristiti iste podatke dobivene na istom uzorku u više vremenskih točaka (Tenjović, 2006). Nadalje, interakcije između prediktora i njihovih logaritama šansi ne bi trebale biti statistički značajne. Izračun je pokazao da nisu, dakle uvjet je zadovoljen. Također, korelacije između prediktora ne bi trebale biti visoke (Tenjović, 2006), što je zadovoljeno jer se većina korelacija smatra niskima. Najviša je korelacija između osobne i nacionalne dobrobiti ($r = .639$), što se ne smatra visokom korelacijom (Tablica 4). Kako bi rezultati bili vjerodostojniji, uzorak bi trebao biti velik, što u ovom slučaju jest.

Tablica 5

Rezultati binarne logističke regresije pri čemu je kriterij namjera za emigracijom (N=345)

Varijabla	B	Wald	Omjer izgleda	95% C.I.	
				Niži	Viši
Spol	-.064	.053	.938	.543	1.620
Dob	-.011	.066	.989	.910	1.075
PWI	-.003	.161	.997	.982	1.012
NWI	-.008	.986	.992	.978	1.007
CSES	-1.155	16.314	.315**	.180	.552
PSP	-.073	.147	.930	.640	1.350

Napomena. PWI – indeks osobne dobrobiti; NWI – indeks nacionalne dobrobiti; CSES – kolektivno samopoštovanje; PSP – percipirana socijalna podrška; B – koeficijenti binarne logističke regresije; Wald – vrijednost Waldovog testa; 95% C.I. – interval pouzdanosti; ** $p < .01$

U prvom koraku regresijske analize kao prediktori su uvršteni spol i dob te se pokazalo kako nijedno od tog dvoje ne doprinosi značajno u objašnjavanju namjere za emigracijom. Omnibus testovi pokazali su da je hi-kvadrat statistički neznačajan ($\chi^2 = 0.090$; $ss = 2$; $p > .05$). U drugom koraku, uz spol i dob uvršteni su prediktori indeks osobne i indeks nacionalne dobrobiti. Omnibus testovi su pokazali da je taj blok prediktora statistički značajan, kao i cjelokupan model ($\chi^2 = 11.487$; $ss = 4$; $p < .05$). Iako je model značajan, indeks osobne dobrobiti nije se pokazao statistički značajnim prediktorom, dok je indeks nacionalne dobrobiti na granici značajnosti, no može se smatrati statistički značajnim. Cox i Snell R Square te Nagelkerke R Square testovi (koji su pseudo R^2 pokazatelji), ukazuju na to koliki je postotak varijance kriterija objašnjen uključenim prediktorima. Konkretno u ovom istraživanju interpretiran je Nagelkerke R Square. Prema njemu, uvođenjem prediktora osobne i nacionalne dobrobiti objašnjeno je 4.7% varijance kriterija. Nadalje, u trećem koraku uvršten je prediktor kolektivno samopoštovanje koje se pokazalo statistički značajnim prediktorom ($p < .01$), kao što je značajan i cjelokupan model ($\chi^2 = 30.634$; $ss = 5$; $p < .01$) te je sada objašnjeno 12.3% varijance kriterija. No, uvođenjem kolektivnog samopoštovanja, nacionalna dobrobit je prestala biti statistički značajna (vidljivo u Tablici 5), dakle potencijalno je došlo do medijacije, što će naknadno biti objašnjeno. Konačno, u posljednjem koraku analize uvrštena je percipirana socijalna podrška, koja se nije pokazala statistički značajnim prediktorom ($p > .05$), niti se taj blok prediktora pokazao značajnim ($p > .05$). Ipak, cjelokupan model koji obuhvaća sve navedene prediktore je statistički značajan ($\chi^2 = 30.780$; $ss = 6$; $p < .01$) i objašnjava 12.4%

varijance kriterija. Drugim riječima, svim prediktorima korištenim u ovom istraživanju može se objasniti ukupno 12.4% varijance namjere za emigracijom.

Na kraju cjelokupne analize, kolektivno samopoštovanje je jedini značajan prediktor. U Tablici 5 vidljivo je kako je vrijednost B negativnog predznaka. Dakle, što je kolektivno samopoštovanje više, smanjuje se vjerojatnost da će osoba imati namjeru za emigracijom (tj. odgovoriti sa „Da“ na pitanje „*Želite li otići živjeti i raditi u inozemstvo?*“). Preciznije rečeno, kako kolektivno samopoštovanje raste za jednu jedinicu, tako se smanjuje vjerojatnost namjere za emigracijom za 68.5% (vidjeti Tablicu 5). Potvrđen je smjer promjene u kojem je postavljena druga hipoteza.

Hosmer i Lemeshow test ukazuje na podudarnost modela podacima, a kako bi cjelokupan model bio podržan, poželjno je da vrijednost tog testa bude statistički neznčajna. U ovom slučaju iznos Hosmer i Lemeshow testa za cjelokupan model je $\chi^2 = 14.609$; $ss = 8$; $p > .05$, što nije statistički značajno, dakle model je podržan. Ono što je važno istaknuti je koliko korišteni model točno predviđa namjeru za emigracijom. Ovaj model predviđa da je 73% slučajeva točno. S obzirom na sve navedeno, model korišten u ovoj statističkoj analizi može se smatrati prikladnim. Ipak, druga hipoteza ovog istraživanja je djelomično potvrđena jer se pokazalo da nacionalna dobrobit i kolektivno samopoštovanje značajno predviđaju namjeru za emigracijom, dok osobna dobrobit te percipirana socijalna podrška na samom kraju analize nisu značajni prediktori.

Ispitivanje medijacijskog utjecaja

Budući da se varijabla indeks nacionalne dobrobiti prvo pokazala granično statistički značajnom, a nakon uvođenja varijable kolektivnog samopoštovanja postala neznčajnom, potrebno je ispitati moguću medijaciju. S obzirom da je kolektivno samopoštovanje jedina preostala varijabla koja je statistički značajna, pretpostavlja se da je ono medijator u odnosu između nacionalne dobrobiti i namjere za emigracijom. Kako bi to bilo potvrđeno, potrebno je provesti određene provjere, prema Baronu i Kennyju (1986). Prvo je potrebno utvrditi da prediktor (nacionalna dobrobit) statistički značajno doprinosi kriteriju (namjeri za emigracijom). Provedena je regresijska analiza koja je to potvrdila ($OR = .983$; $p < .01$). Zatim, provjerava se doprinosi li prediktor (nacionalna dobrobit) statistički značajno medijatoru (kolektivno samopoštovanje), što je također potvrđeno ($\beta = .337$; $p < .01$). Nadalje, medijator (kolektivno samopoštovanje) bi trebao statistički značajno doprinositi kriteriju (namjera za emigracijom). Taj je odnos potvrđen ($OR = .265$; $p < .01$). Posljednje, potrebno je da se učinak prediktora (nacionalna dobrobit) smanji uvođenjem medijatora (kolektivno samopoštovanje) u

analizu. Moguće je da se učinak prediktora smanji, a da prediktor i dalje ostane statistički značajan i tada se radi o djelomičnoj medijaciji. No, ako prediktor postane statistički neznačajan, dogodila se potpuna medijacija. Stoga je provedena još jedna binarna logistička regresija.

Tablica 6

Rezultati binarne logističke regresije pri čemu je kriterij namjera za emigracijom (N=345)

Model	Prediktori	B	Wald	Omjer izgleda	p
1. korak	Nacionalna dobrobit	-.018	10.193	.983**	.001
2. korak	Nacionalna dobrobit	-.010	2.575	.990	.109
	Kolektivno samopoštovanje	-1.187	17.965	.305**	.000

Napomena. B – koeficijenti binarne logističke regresije; Wald – vrijednost Waldovog testa;

**p < .01

Tablica 6 prikazuje kako je došlo do potpune medijacije. Učinak prediktora (nacionalne dobrobiti) na kriterij (namjeru za emigracijom) se smanjio te je postao statistički neznačajan uvođenjem kolektivnog samopoštovanja (medijatora). Dakle, kolektivno samopoštovanje je medijator odnosa između nacionalne dobrobiti i namjere za emigracijom i njime se može objasniti povezanost prediktora s kriterijem. Drugim riječima, što je nacionalna dobrobit viša, to je manja vjerojatnost namjere za emigracijom, zbog višeg kolektivnog samopoštovanja.

RASPRAVA

Budući da je iseljavanje mladih visokoobrazovanih ljudi u Hrvatskoj (posebice istočnoj Hrvatskoj) aktualan problem, ovo istraživanje usmjerilo se na otkrivanje nekih od mogućih čimbenika koji doprinose namjeri mladih visokoobrazovanih studenata za emigracijom. Zbog toga su sudionici bili isključivo studenti završnih godina Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, središtu istočne Hrvatske. Važno je napomenuti da je ispitivana namjera za emigracijom kako bi se ondje živjelo i radilo te da ne podrazumijeva turistički ili privremeni odlazak.

Podaci su pokazali da većina studenata ne namjerava emigrirati. Točnije rečeno, tek 27.2% ima namjeru za emigracijom. Ovakvo istraživanje provedeno je akademske godine 2017./2018. (s tadašnjim osječkim studentima završnih godina), kada je 45% studenata iskazalo želju za emigracijom (Vuletić i sur., 2017). U usporedbi s tim podacima, vidljivo je da se postotak poprilično smanjio. Osobna dobrobit studenata je relativno visoka, u usporedbi s

nacionalnom, koja se više može okarakterizirati kao niža. Dakle, studenti su relativno zadovoljni svojim životom, no nisu baš zadovoljni stanjem u državi. Takvi nalazi su i očekivani jer se uzorak sastojao od mladih odraslih ljudi, a ranije se pokazalo da je kod mladih viša osobna dobrobit i ne toliko visoka nacionalna dobrobit (Kaliterna Lipovčan i sur., 2011). Podaci pokazuju da studenti imaju prosječno visoko kolektivno samopoštovanje, što znači da imaju prosječnu sliku o sebi kao pripadniku svog naroda. Podatak koji se istaknuo odnosi se na iznimno visoku percipiranu socijalnu podršku, koja pokazuje da studenti smatraju svoju obitelj, prijatelje i susjede kao važne izvore podrške iz okoline.

Istraživanje je provedeno kako bi se odgovorilo na dva istraživačka problema. Prvi problem bio je ispitati jesu li osobna i nacionalna dobrobit, kolektivno samopoštovanje te percipirana socijalna podrška povezani s namjerom za emigracijom te kakva je ta povezanost. Drugi problem bio je ispitati doprinose li osobna i nacionalna dobrobit, kolektivno samopoštovanje i percipirana socijalna podrška namjeri za emigracijom te na koji način. Temeljem toga, formirane su dvije hipoteze.

Prema prvoj hipotezi, očekivano je da će osobna i nacionalna dobrobit, percipirana socijalna podrška te kolektivno samopoštovanje biti negativno povezani s namjerom za emigracijom. Rezultati su pokazali da su osobna i nacionalna dobrobit te kolektivno samopoštovanje značajno i negativno povezani s namjerom za emigracijom, a da je percipirana socijalna podrška negativno, ali ne i značajno povezana s namjerom za emigracijom. S obzirom na to, prva hipoteza ovog istraživanja pokazala se većinski točnom, no ne može se u potpunosti potvrditi.

Prvenstveno, rezultati pokazuju da je za studente s višom osobnom dobrobiti manje vjerojatno da će namjeravati emigrirati. Ranije je spomenuto kako se koncept osobne dobrobiti uglavnom temelji na zadovoljstvu vlastitim životom, odnosno pojedinim domenama života koje čine jednu cjelinu. U prijašnjim istraživanjima (npr. Otrachshenko i Popova, 2014), nalazi su pokazali kako je nisko zadovoljstvo životom povezano s višom namjerom za emigracijom. Ljudi iseljavaju u druge države potaknuti nezadovoljstvom kako bi ondje podigli i održali odgovarajuću razinu svoje dobrobiti. Boztilki i suradnici (2023) su u postpandemijskom razdoblju proveli istraživanje koje je uključivalo pitanje zadovoljstva životom i migracijske tendencije mladih. Uzorak se sastojao od sudionika u dobi 18-30 godina, uglavnom visokoobrazovanih osoba, većinom ženskoga spola. Dakle, slično uzorku u ovom istraživanju. Rezultati tog istraživanja pokazali su da kako zadovoljstvo životom raste, tako se tendencije k migraciji snižavaju, što je u skladu s rezultatima dobivenim u ovom istraživanju.

suradnici (2017) pronašli su kako nema razlike u ukupnoj osobnoj dobrobiti između osječkih studenata koji namjeravaju emigrirati i onih koji nemaju tu namjeru. Drugim riječima, ne mora značiti da će studenti s višom osobnom dobrobiti imati nižu namjeru za emigracijom, što je suprotno nalazima dobivenim u ovom istraživanju. Ipak, jedna dimenzija osobne dobrobiti imala je značajnu ulogu, a to je sigurnost u budućnost (Vuletić i sur., 2017). S obzirom da se uzorak sastojao isključivo od mladih visokoobrazovanih, očekivano je da će sigurnost u budućnost biti ključna odrednica namjere za odlaskom ili ostankom. Sukladno tomu, oni koji su imali viši osjećaj sigurnosti u budućnost bili su manje skloni namjeri za emigracijom. Zatim, što se tiče nacionalne dobrobiti, u ovom istraživanju dobiveno je da je i ona negativno povezana s namjerom za emigracijom, dakle, što je nacionalna dobrobit viša, manje je vjerojatna namjera za emigracijom. Koncept nacionalne dobrobiti temelji se na zadovoljstvu stanjem u državi, dakle Republici Hrvatskoj. Nezadovoljstvo različitim aspektima situacije u državi je u većini slučajeva okidač namjere za emigracijom. Emigrira se u one države koje se smatraju ekonomski i politički uređenijima, kako bi se povisio nacionalni aspekt dobrobiti. Istraživanja koja su ispitivala odnos između zadovoljstva životom u nekoj zemlji i namjere za emigracijom potvrđuju obrnuto proporcionalan odnos ta dva konstrukta. Primjer takvog istraživanja je ono Manchina i Orazbayeva (2018), čiji nalazi pokazuju da kako se percepcija o stanju u državi poboljšava, tako se smanjuje vjerojatnost namjere za emigracijom. Dakle, rezultati ovog istraživanja su u skladu s ranijim. Također, ovo istraživanje potvrđuje rezultate Vuletić i suradnika (2017), koji su pokazali da osječki studenti koji žele emigrirati imaju značajno nižu nacionalnu dobrobit.

Drugi dio prve hipoteze koji je također potvrđen usmjeren je na odnos kolektivnog samopoštovanja i namjere za emigracijom – vjerojatno je da studenti s višim kolektivnim samopoštovanjem neće imati namjeru za emigracijom. Kolektivno samopoštovanje se temelji na socijalnom identitetu pojedinca i doživljaju vrijednosti grupe, u ovom slučaju svog naroda. Pretpostavka je da oni koji smatraju svoj narod vrijednim te sebe kao važan dio tog naroda, nemaju izraženu namjeru za emigracijom. O povezanosti ova dva konstrukta ne postoji mnogo istraživanja, posebice s mladim visokoobrazovanim ljudima. Stoga, rezultate je moguće usporediti samo s jednim dostupnim istraživanjem (Vuletić i sur., 2017) za populaciju hrvatskih studenata, u kojem je dobiveno da studenti koji imaju više kolektivno samopoštovanje imaju nižu namjeru za emigracijom iz Hrvatske. Vidljivo je da su rezultati ovog istraživanja usklađeni s onima iz 2017. godine.

Treći dio prve hipoteze govori o povezanosti podrške od strane obitelji, prijatelja i susjeda s namjerom za emigracijom. Točnije, radi se o tome kako sudionici percipiraju tu podršku. Taj dio prve hipoteze je odbačen jer se pokazalo da percipirana socijalna podrška nije značajno povezana s namjerom za emigracijom. Jedno od mogućih objašnjenja dobivenih rezultata je omjer onih koji namjeravaju emigrirati i onih koji ne namjeravaju. Naime, već je spomenuto da većina uzorka nema namjeru za emigracijom, odnosno da manji dio sudionika namjerava otići živjeti i raditi u inozemstvo. Istraživanje koje je provedeno s 489 slovačkih studenata (Benka, 2017) govori o tome da je namjera za odlaskom većinski određena čimbenicima koji dolaze iz okoline, a namjera za ostankom je u većoj mjeri određena nekim intrapersonalnim čimbenicima (osobinama ličnosti, sklonosti riziku, vlastitim željama i planovima i sl.). S obzirom da je ovo istraživanje pokazalo da većina sudionika namjerava ostati, moguće je da je ta namjera povezana s intrapersonalnim čimbenicima, a ne s okolinskim čimbenicima kao što je socijalna podrška.

Testiranjem prve hipoteze dobiveni su dodatni rezultati koji nisu obuhvaćeni hipotezom, a smatraju se relevantnima. Izuzevši varijablu namjere za emigracijom, pokazalo se da su sve preostale varijable (osobna i nacionalna dobrobit, kolektivno samopoštovanje i percipirana socijalna podrška) međusobno značajno i pozitivno povezane. Drugim riječima, rast osobne i nacionalne dobrobiti povezan je s rastom kolektivnog samopoštovanja te s rastom podrške koju pojedincu pruža njegova neposredna okolina. Slične rezultate dobila je i Fereža (2017) u svom istraživanju, provedenom također sa studentima u Osijeku. Njeni rezultati ukazuju na značajnu pozitivnu povezanost osobne i nacionalne dobrobiti studenata, dakle što je viša osobna bit će viša i nacionalna dobrobit. Također, dobiveno je da je i podrška (od strane obitelji) značajno pozitivno povezana s obje dobrobiti, što znači da kako podrška raste, rastu osobna i nacionalna dobrobit.

Prema drugoj hipotezi očekivano je da će kolektivno samopoštovanje, percipirana socijalna podrška te osobna i nacionalna dobrobit biti prediktori namjere za emigracijom. Pritom, oni višeg kolektivnog samopoštovanja, više percipirane socijalne podrške te više osobne i nacionalne dobrobiti imat će nižu namjeru za emigracijom. Uz već spomenute prediktore, kao prediktori uključeni su i spol i dob. Rezultati su pokazali da od svih prediktora, jedino nacionalna dobrobit i kolektivno samopoštovanje značajno predviđaju namjeru za emigracijom kod studenata. Pritom, nacionalna dobrobit prestaje imati značajan doprinos nakon uvođenja kolektivnog samopoštovanja. Dakle, druga hipoteza je djelomično potvrđena.

Naime, kako se spol i dob nisu pokazali značajnim prediktorima, može se zaključiti kako u ovom istraživanju te dvije varijable ne doprinose namjeri za emigracijom. Dakle, muškarci i žene te sudionici različitih dobnih skupina ne razlikuju se u svojoj namjeri za iseljenjem iz Hrvatske. Takvi rezultati suprotni su prijašnjim. Primjerice, već spomenuto istraživanje Fereže (2017) pokazalo je da spol značajno predviđa namjeru za emigracijom te da je kod muških studenata otprilike dva puta veća vjerojatnost namjere za emigracijom, nego kod ženskih studenata. Što se tiče dobi, ona se nije pokazala značajnim prediktorom u istraživanju Fereže (2017), kao ni u ovom istraživanju. No, to nije sukladno prijašnjim istraživanjima (npr. Golub, 2006; prema Borozan i Bojanić, 2015) koja govore da oni mlađe dobi imaju značajno višu namjeru za emigracijom. Moguće da je takav rezultat dobiven zbog asimetrične distribucije podataka jer su ciljna populacija ovog istraživanja studenti, koji ne variraju toliko u dobnom rasponu, pa nije moguće pravilno usporediti njihovu namjeru za emigracijom s namjerom ljudi starije dobi.

Pokazalo se da ni osobna dobrobit ne predviđa namjeru za emigracijom, što je sukladno prijašnjem istraživanju s osječkim studentima (Fereža, 2017). Ipak, takvi rezultati suprotni su očekivanim jer se pitanje dobrobiti i zadovoljstva životom često smatra čimbenikom namjere za odlaskom iz zemlje. Dobiveni rezultati mogu se objasniti činjenicom da se odnos zadovoljstva životom i namjere za emigracijom opisuje krivuljom U-oblika (Cummins i sur., 2003), pa će namjera za emigracijom biti najizraženija kod najviše i najmanje zadovoljnih ljudi. S obzirom da je u ovom istraživanju zadovoljstvo životom tek nešto više od prosječno očekivanog, moguće je da takav rezultat ne doprinosi izraženosti namjere za emigracijom. Također, prema Ivlevs (2015), jedna od ključnih odrednica namjere za emigracijom je očekivanje sretnijeg života u državi u koju se namjerava emigrirati. Stoga, moguće je da bi relevantniji prediktor namjere za emigracijom bilo očekivano zadovoljstvo, a ne trenutno zadovoljstvo (koje je ispitivano u ovom istraživanju). S druge strane, nacionalna dobrobit predviđa namjeru za emigracijom i to potvrđuje prijašnja istraživanja (npr. Otrachshenko i Popova, 2012), prema kojima nezadovoljstvo stanjem u trenutnoj državi uvelike doprinosi namjeri za odlaskom iz te države. U ovom istraživanju dobiveno je da studenti koji iskazuju višu razinu nacionalne dobrobiti, imaju manju vjerojatnost namjere za emigracijom, što je u skladu s očekivanim. Ranije se pokazalo da je učinak nacionalnog zadovoljstva na namjeru za emigracijom posebno izražen u zemljama slabijih socioekonomskih uvjeta, zemljama ograničenih mogućnosti za osobni i profesionalni rast te zemljama u kojima je vlast nestabilna (Ivlevs, 2015), a studenti koji namjeravaju emigrirati često imaju takav pogled na Hrvatsku.

Kolektivno samopoštovanje također predviđa namjeru za emigracijom, tako da je za studente koji imaju višu razinu kolektivnog samopoštovanja manje vjerojatno da će namjeravati emigrirati. Postoji vrlo malo dosadašnjih istraživanja koja su se fokusirala na ispitivanje doprinosa kolektivnog samopoštovanja u namjeri za emigracijom. No, ovi rezultati su u skladu s općenitim postavkama teorije socijalnog identiteta (Tajfel, 1982; prema Crocker i Luhtanen, 1990) i Maslowljeve teorije motivacije (1943; prema Kulanová, 2017). Spomenuto je kako je funkcija kolektivnog samopoštovanja zaštita selfa i održavanje pozitivnog kolektivnog identiteta (Crocker i Luhtanen, 1990). Ukoliko pojedinac procjenjuje svoju grupu (u ovom slučaju narod) vrijednom i sebe vrijednim članom te grupe te ako mu je pripadnost grupi važna, njegovo kolektivno samopoštovanje je visoko i kolektivni identitet pozitivan. Očekivano je da takvi pojedinci neće imati potrebu za promjenom (u ovom slučaju emigracijom) kada i unutar svoje trenutne grupe mogu zadržati pozitivan kolektivni identitet. Slično se može objasniti i Maslowljevom teorijom motivacije, točnije dijelom te teorije koja se odnosi na potrebu čovjeka za poštovanjem. Ranije je objašnjena važnost motivacije u namjeri za emigracijom te da nedostatak nečega iz hijerarhije potreba može potaknuti pojedinca na emigraciju. Tako je i sa samopoštovanjem (cjelokupnim, pa i kolektivnim) – ukoliko je ono ispod optimalne razine, osoba će ga nastojati podići emigracijom i obrnuto.

Posljednji prediktor koji se ispitivao je percipirana socijalna podrška, no pokazalo se da ona ne doprinosi značajno namjeri za emigracijom. Fereža (2017) je ispitivala slično, podršku od strane obitelji, što također nije bio značajan prediktor. Jedno od mogućih objašnjenja te neznačajnosti leži u činjenici da se ispitivala podrška koju studenti imaju u domovini, no nije uključena podrška koju potencijalno imaju u nekoj drugoj zemlji. Naime, važna je i podrška koja „dolazi izvana“ (Ryan i sur., 2008). Upravo izvori podrške u inozemstvu mogu doprinijeti namjeri za emigracijom, u većoj mjeri nego izvori podrške u domovini. Manchin i Orazbayev (2018) u svom istraživanju govore o tome kako društvene veze u željenoj zemlji mogu imati učinak na namjeru za emigracijom, točnije olakšati ju. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su da su društvene veze u domovini manje relevantne od veza u inozemstvu, onda kada se radi o trajnim emigracijama. Preciznije rečeno, društvene veze u domovini objašnjavaju od 2% do 4% varijance u namjeri za emigracijom, dok one u inozemstvu objašnjavaju 37% varijance (Manchin i Orazbayev, 2018). Također, pronašli su razlike u razini obrazovanja – svi odnosi i veze važni su za nisko i srednje obrazovane, ali za visokoobrazovane samo bliski odnosi u inozemstvu imaju značajan učinak na namjeru za emigracijom. Razlog tomu je uglavnom što im takvi izvori podrške mogu ponuditi nekakvu pomoć (financijsku, emocionalnu, stambenu).

S obzirom da su u ovom istraživanju uključeni samo visokoobrazovani ljudi, objašnjivo je zbog čega su dobiveni ovakvi rezultati po pitanju percipirane socijalne podrške.

Testiranjem druge hipoteze, utvrđen je medijacijski učinak kolektivnog samopoštovanja na odnos nacionalne dobrobiti kao prediktora i namjere za emigracijom kao kriterija. Pritom, odnos između nacionalne dobrobiti i namjere za emigracijom je negativan, dakle kako nacionalna dobrobit raste, tako se namjera za emigracijom smanjuje. Također, kako kolektivno samopoštovanje raste, tako se namjera za emigracijom smanjuje. Odnos nacionalne dobrobiti i kolektivnog samopoštovanja je pozitivan – viša nacionalna dobrobit povezana je s višim kolektivnim samopoštovanjem. Dobiveni nalazi govore kako nacionalna dobrobit doprinosi namjeri za emigracijom, a taj doprinos može se objasniti učinkom kolektivnog samopoštovanja. Dakle, za mlade visokoobrazovane zadovoljstvo stanjem u Hrvatskoj ima značajnu ulogu u njihovom namjeravanju emigracije, a posrednik toga je samopoštovanje koje proizlazi iz osjećaja pripadnosti hrvatskom narodu.

Implikacije i ograničenja istraživanja te prijedlozi za buduća istraživanja

Ispitivanje namjere za emigracijom kod mladih visokoobrazovanih ljudi, točnije studenata završnih godina, važno je zbog cilja da se tu populaciju potakne na ostanak i rad u Hrvatskoj, a ne u inozemstvu. Statistički podaci o emigracijama iz Hrvatske pokazuju da su emigranti uglavnom mladi, što također ukazuje na važnost istraživanja namjere za emigracijom kod studenata. Bitno je ispitivati čimbenike koji se povezuju s namjerom za emigracijom, posebice one koji se odnose na kvalitetu života u pojedinoj državi, čime se ovo istraživanje i bavi. Jedan od bitnih nalaza ovog istraživanja je podatak da se namjera mladih ljudi za emigracijom smanjila u usporedbi s ranijim podacima. Zašto mladi odlučuju ostati u zemlji može se objasniti averzijom prema riziku kojeg donosi preseljenje, potrebom za kontrolom koja se ostvaruje ukoliko ostaju u poznatom okruženju ili strahom od neizvjesnosti (Borožan i Bojanić, 2015). Također, moguće je da se povećala svjesnost o nekim negativnim ishodima emigracije ili je sve više dokaza o nezadovoljstvu životom nakon preseljenja (Mara i Landesmann, 2013). Također, ovo istraživanje je važno jer je jedno od rijetkih koje povezuje koncept nacionalne dobrobiti i namjere za emigracijom s učinkom kolektivnog samopoštovanja.

Nalazi ovog i sličnih istraživanja upućuju na to da je bitno podizati cjelokupan životni standard u državi, kako bi se smanjilo razmatranje o traženju kvalitetnijeg života van Hrvatske. Naime, emigracija nije uvjetovana isključivo socioekonomskom situacijom, već je važno utjecati i na stvari poput sustava javne zaštite, nacionalne sigurnosti, zakonodavstva,

obrazovnog sustava i slično (Ravlik, 2014). Održavanje optimalne razine zadovoljstva, posebno u nacionalnoj domeni, bitno je i za pojedinca i za državu – dobrobit je povezana s većom produktivnosti i kreativnosti, kvalitetom rada te socijalnim ponašanjem (Ivlevs, 2015). Drugim riječima, osobe s visokom subjektivnom dobrobiti uspješnije su u različitim životnim domenama, koje se tiču i državnog interesa (Kaliterna i Burušić, 2014). S obzirom na izvore zadovoljstva i nezadovoljstva Hrvatskoj (Fereža, 2017), poželjno bi bilo održavati trenutnu nacionalnu sigurnost i ekološku situaciju te poticati kohezivnost između različitih društvenih skupina. S druge strane, poželjno bi bilo sniziti stope nezaposlenosti i korupcije, nastojati poboljšati ekonomsku situaciju te raditi na podjednakoj razvijenosti svih regija. Na taj način je moguće u još većoj mjeri smanjiti namjeru za emigracijom kod mladih. Preporuka je poticati individualno planiranje budućnosti, ali su potrebne i holističke prakse stvorene s kolektivističke perspektive (Boztilki i sur., 2023), primjerice jačanje samopoštovanja koje se temelji na pripadnosti narodu, obzirom da se ono pokazalo važnim čimbenikom u namjeri za emigracijom.

Prvotno ograničenje ovog istraživanja jest nejednak omjer sudionika muškog i ženskog spola. Moguće je da se spol nije pokazao značajnim prediktorom zbog većinskog udjela ženskih sudionika u odnosu na muške, a ranije se pokazalo kako je kod muškaraca značajno izraženija namjera za emigracijom. Također, skupina sudionika koji su izjavili da nemaju namjeru za emigracijom je dvostruko veća od skupine sudionika koji namjeravaju emigrirati. Moguće je da bi više prediktora bilo značajno da su skupine bile ravnomjernije raspoređene. Mali postotak varijance je objašnjen uključenim prediktorima. Postotak bi potencijalno bio veći da su uključeni neki od prediktora kao što je socijalna podrška u inozemstvu, očekivano zadovoljstvo u drugoj zemlji, socioekonomski status i slično. Ipak, zbog brojnosti svega što može doprinijeti namjeri za emigracijom, nije moguće obuhvatiti sve relevantne prediktore u jednom istraživanju. Neki od nedostataka odnose se i na korištene mjerne instrumente. Važno je spomenuti da su indeksi dobrobiti osjetljivi na spol, dob i geografsku lokaciju (Cummins i sur., 2003). Pokazalo se da doživljaj subjektivne dobrobiti može ovisiti o kulturološkom kontekstu; ljudi u različitim zemljama različito doživljavaju i tumače osjećaj zadovoljstva (Ivlevs, 2015). Također, podaci o dobrobiti prikupljaju se metodom samoiskaza, što je subjektivna metoda. Konačno, važno je napomenuti da ovaj rad ispituje namjeru za emigracijom, što nije jednako stvarnoj emigraciji. Nije moguće u potpunosti predvidjeti hoće li oni koji imaju namjeru zaista emigrirati i hoće li možda emigrirati i oni koji nisu iskazali namjeru. Ipak, longitudinalna istraživanja su pokazala da je namjera dobar prediktor stvarne emigracije (Ivlevs, 2015).

Također, nije moguće stopostotno predvidjeti hoće li emigracija biti trajna ili privremena. S obzirom na navedeno, potreban je oprez pri interpretaciji ili generalizaciji rezultata.

Buduća istraživanja koja će se usmjeriti na namjeru mladih visokoobrazovanih za emigracijom trebala bi detaljnije ispitati doprinos kolektivnog samopoštovanja i njegovih aspekata, s obzirom da se ono pokazalo važnim i značajnim čimbenikom te da nema gotovo nikakvih istraživanja na tu temu. Nadalje, još jedan od čimbenika koji bi se mogao istražiti je fakultetsko usmjerenje – postoji li razlika u namjeri za emigracijom između studenata različitih zanimanja te ako postoji, kod kojih studenata je najizraženija. Poželjno bi bilo preciznije operacionalizirati namjeru za emigracijom te ju detaljnije kvalitativno analizirati (u smislu planiranja i očekivanja od emigracije). Vrijedne rezultate na ovu temu dalo bi i longitudinalno istraživanje o namjeri za emigracijom, kako bi se uvidio razvoj tog procesa.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem se ispitala povezanost između osobne i nacionalne dobrobiti, kolektivnog samopoštovanja i percipirane socijalne podrške s namjerom za emigracijom među mladim visokoobrazovanim osobama. Također, ispitan je doprinos tih varijabli u namjeri za emigracijom. Korelacijskim ispitivanjem dobiveno je da percipirana socijalna podrška nije značajno povezana s namjerom za emigracijom, dok preostale varijable jesu. Osim toga, binarnom logističkom regresijom dobiveno je da percipirana socijalna podrška i osobna dobrobit nisu značajni prediktori namjere za emigracijom, dok nacionalna dobrobit i kolektivno samopoštovanje jesu. Dodatno, otkriven je značajan medijacijski učinak kolektivnog samopoštovanja na odnos nacionalne dobrobiti i namjere za emigracijom. Ovi rezultati naglašavaju važnost kolektivnog samopoštovanja i nacionalne dobrobiti kao faktora u procjeni emigracijskih namjera, što je od posebnog značaja za politike usmjerene na poboljšanje životnog standarda i kvalitete života mladih u Hrvatskoj.

LITERATURA

- Avetikyan, L. (2013). *Brain Drain in Armenia: The Impact of Education on Migration Intentions* [Diplomski rad, American University of Armenia].
- Bačíková, M. (2017). Individualism and collectivism in the context of emigration of university students. *Emigration intentions and risk behaviour among university students*, 167-185.
- Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal*

- of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Benka, J. (2017). Psychological contexts of students' migration from the perspective of the Self-determination theory. *Emigration intentions and risk behaviour among university students*, 147-166.
- Borozan, D. i Bojanić, I. B. (2015). Migration motives of university students: An empirical research. *International Migration*, 53, 66-82. <https://doi.org/10.1111/imig.12016>
- Boztilki, M., Güler, Ç. U. i Koçak, O. (2023). How Do Turkish Youth's Individualist and Collectivist Characteristics Affect Their Willingness to Migrate? The Mediator Role of Life Satisfaction. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 25, 40-62. <https://doi.org/10.5782/2223-2621.2022.25.4.40>
- Božić, S. i Burić, I. (2005). Migracijski potencijal Hrvatske–mikroanalitički aspekti. *Migracijske i etničke teme*, 21, 9-33.
- Byrne, B. M. (2013). Structural Equation Modeling with Mplus. U *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9780203807644>
- Crocker, J., Luhtanen, R., Blaine, B. i Broadnax, S. (1994). Collective self-esteem and psychological well-being among White, Black, and Asian college students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 503-513. <https://doi.org/10.1177/0146167294205007>
- Crocker, J. i Luhtanen, R. (1990). Collective self-esteem and ingroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 60-67.
- Cummins, R. A., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vugt, J. i Misajon, R. (2003). Developing a national index of subjective wellbeing: The Australian Unity Wellbeing Index. *Social Indicators Research*, 64, 159-190. <https://doi.org/10.1023/A:1024704320683>
- De Jong, G. F. (2000). Expectations, gender, and norms in migration decision-making. *Population Studies*, 54, 307-319. <https://doi.org/10.1080/713779089>
- Diener, E., Oishi, S. i Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056>

- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (31. srpnja 2024.). Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2023. <https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58061>
- Du, H., King, R. B. i Chi, P. (2017). Self-esteem and subjective well-being revisited: The roles of personal, relational, and collective self-esteem. *PloS one*, 12, e0183958. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0183958>
- Fereža, T. (2017). *Psihosocijalni prediktori namjere studenata za odlaskom iz zemlje* [Diplomski rad, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku]. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:655225>
- Gajdošová, B. (2017). Intrapersonal and interpersonal factors favouring and hindering plans for long-term migration abroad of university students after finishing university. *Emigration intentions and risk behaviour among university students*, 186-203.
- Gödri, I. i Feleky, G. A. (2014). Migration intentions—between dreams and definite plans. The impact of life-course events on different types of migration potential. U *European Population Conference 2014: „Transitions: Opportunities and Threats“* (pp. 1-4). https://www.demografia.hu/en/downloads/Projects/EPC2014/03_Godri_Feleky_extended.pdf
- Gubhaju, B. i De Jong, G. F. (2009). Individual versus household migration decision rules: Gender and marital status differences in intentions to migrate in South Africa. *International Migration*, 47, 31-61. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2008.00496.x>
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 2.8.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/migracija>
- Hrvatski zavod za zapošljavanje. (26. srpnja 2024.). Statistika tržišta rada. <https://www.hzz.hr/statistika/>
- International Wellbeing Group (2013). Personal Wellbeing Index: 5th Edition. *Australian Centre on Quality of Life, Deakin University* <http://www.deakin.edu.au/research/acqol/instruments/wellbeing-index/index.php>
- Ivlevs, A. (2015). Happy moves? Assessing the link between life satisfaction and emigration intentions. *Kyklos*, 68, 335-356. <https://doi.org/10.1111/kykl.12086>

- Jelić, M. (2009). Validacija hrvatske verzije Skale socijalnog samopoštovanja. *Migracijske i etničke teme*, 3, 237-262.
- Jerić, M. (2019). Suvremeno iseljavanje Hrvata: kakva je budućnost Republike Hrvatske?. *Oeconomica Jadertina*, 9, 21-31.
- Kaliterna, L. i Burušić, J. (2014). Age and gender differences in well-being in Croatia. *Gender, Lifespan and Quality of Life: An International Perspective*, 249-262.
- Kaliterna Lipovčan, L., Burušić, J. i Tadić, M. (2012). Indikatori kvalitete življenja. U *Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja* (pp. 437-444). Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“ Virovitičko-podravske županije.
- Kaliterna Lipovčan, L., Prizmić-Larsen, Z. i Brkljačić, T. (2011). Međunarodni indeks dobrobiti-podaci za Hrvatsku. U *Kvaliteta života i zdravlje* (pp. 41-51). Hrvatska naklada za znanost.
- Knezović, S. i Grošinić, M. (2017). Migration trends in Croatia. *Hanns-Seidel-Stiftung, Institut za razvoj i međunarodne odnose*.
- Kulanová, M. (2017). Psychological concepts of emigration intentions. *Emigration intentions and risk behaviour among university students*, 80-105.
- Kušljić, S. K. (2023). Key emigration factors of students in Slavonia & Baranja region in Croatia. *Economy and Market Communication Review*, 26, 379-394. <https://doi.org/10.7251/EMC2302379K>
- Liu, Z., Zhang, Y., Zheng, Y., Lan, J. i Zhang, G. (2019). Sense of belonging and social identity on the settlement intentions of rural-urban migrants: evidence from China. *Ciência Rural*, 49, e20190979. <https://doi.org/10.1590/0103-8478cr20190979>
- Luhtanen, R. i Crocker, J. (1992). A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 302-318. <https://doi.org/10.1177/0146167292183006>
- Malešević Perović, L. (2010). Life satisfaction in Croatia. *Croatian Economic Survey*, (12), 45-81. <https://hrcak.srce.hr/52489>
- Manchin, M. i Orazbayev, S. (2018). Social networks and the intention to migrate. *World Development*, 109, 360-374. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.05.011>

- Mara, I. i Landesmann, M. (2013). *Do I stay because I am happy or am I happy because I stay?: Life satisfaction in migration, and the decision to stay permanently, return and out-migrate*. Verein "Wiener Inst. für Internat. Wirtschaftsvergleiche" (WIIW).
- Munshi, K. i Rosenzweig, M. (2016). Networks and misallocation: Insurance, migration, and the rural-urban wage gap. *American Economic Review*, 106, 46-98. 46–98
<http://dx.doi.org/10.1257/aer.20131365>
- Orosová, O. i Kulanová, M. (2017). Push and pull factors of emigration plans among Slovak university students. *Emigration intentions and risk behaviour among university students*, 105-146.
- Otrachshenko, V. i Popova, O. (2014). Life (dis)satisfaction and the intention to migrate: Evidence from Central and Eastern Europe. *The Journal of Socio-Economics*, 48, 40-49. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2013.09.008>
- Otrachshenko, V. i Popova, O. (2012). Life (dis)satisfaction and the Decision to Migrate: Evidence from Central and Eastern Europe. *Osteuropa-Institut Regensburg*.
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2176104>
- Polgreen, L. A. i Simpson, N. B. (2011). Happiness and international migration. *Journal of Happiness Studies*, 12, 819-840. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9229-3>
- Ravlik, M. (2014). *Determinants of international migration: a global analysis*. National Research University - Higher School of Economics.
<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2504441>
- Repišti, S. (23. srpnja 2016.). Šta je to socijalna podrška? Pozitivna psihologija.
<https://pozitivnapsihologija.voxxyz.com/2016/07/23/sta-je-to-socijalna-podrska/>
- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M. i Siara, B. (2008). Social networks, social support and social capital: The experiences of recent Polish migrants in London. *Sociology*, 42(4), 672-690. <https://doi.org/10.1177/0038038508091622>
- Sprenger, E. (2013). *The determinants of international migration in the European Union: An empirical analysis* (No. 325). Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (IOS).
https://www.dokumente.ios-regensburg.de/publikationen/wp/wp_ios_325.pdf
- Tenjović, L. (2006). *Statistika u psihologiji*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

- Vuletić, G., Misajon, R., Erdeši, J., Fereža, T. i Leko, T. (2017). Personal and national wellbeing and migration intentions among graduate students in Croatia. U *15th ISQOLS annual conference* (pp. 121-121).
- Vuletić, G., Misajon, R., Erdeši, J., Nikić, L. B. i Velan, K. (2017). Psychological and socio-economic factors shaping quality of life and intention for emigration of young professionals. U *The 2017 International Convention of Psychological Science (ICPS)*.
- Vuletić, G., Nikić, L. B. i Erdeši, J. (2020). Kvaliteta života i namjera mladih visokoobrazovanih za iseljavanje iz zemlje. U *Hrvatska izvan domovine III* (pp. 115-123).
- Zeigler-Hill, V. (2013). The importance of self-esteem. U *Self-esteem* (pp. 1-20). Psychology Press.